

TARTU ÜLIKOOL
USUTEADUSKOND

Rauno Alliksaar

**BENEDIKTLASTE KLOOSTRIVIPEKEELEST
ANGLOSAKSI *INDICIA MONASTERIALIA* NÄITEL**

bakalaureusetöö

Juhendaja *mag.* Marju Lepajõe

TARTU 2014

SISUKORD

Lühendid	3
0. Sissejuhatus	4
0.1. Teema	4
0.2. Uurimisülesanded	5
0.3. Töö üleshitus ja metoodika	6
0.4. <i>Indicia monasterialia</i> uurimisseisust	7
1. Ajalooline taust	8
1.1. Vaikimine ja kõrbemunklus	9
1.2. <i>Regula Benedicti</i>	11
1.2.1. Piibellikud põhjendused <i>Regula Benedicti</i> 's	12
1.3. Kloostri viipekeeled. Cluny traditsioon	13
1.4. Anglosaksi kristlus. Kloostrireform Inglismaal	15
2. Canterbury viipesüsteem	19
2.1. <i>Indicia monasterialia</i> üldiseloomustus	19
2.2. Keel või leksikon?	21
2.3. Viibete klassifikatsioon. Kategooriad	23
2.3.1. Viibete klassifikatsiooni alused	23
2.3.2. <i>Indicia monasterialia</i> viibete klassifikatsioon	25
2.4. Järeldused	27
3. Canterbury ja Cluny	28
3.1. Cluny leksikon	28
3.2. Canterbury ja Cluny – võrdlev perspektiiv	30
3.3. Järeldused	33
Kokkuvõte	35
Allikad ja kirjandus	37
Summary: <i>On the Benedictine Monastic Sign Language, based on the example of the Anglo-Saxon Indicia Monasterialia</i>	40
Lisa 1: Kloostrimärgid	42
Lisa 2: <i>Indicia monasterialia</i>	53

LÜHENDID

vngl	vanainglise keel
ld	ladina keel
sks	saksa keel
IM	<i>Indicia monasterialia</i> (üksikud märgid viidatud numbriga)
RB	<i>Regula Benedicti</i>
BT	<i>Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary</i>
LThK	<i>Lexikon für Theologie und Kirche</i>

0. SISSEJUHATUS

Kui benediktlasest hispaania munk Pedro Ponce de León 16. sajandil aadliperekondadest pärit kurtidele lastele käeviibete abil hispaania ja ladina keelt õpetama asus, ujus ta ühiskonnale vastuvoolu. Euroopas tollal peaaegu et universaalselt levinud arusaam, et kurdid, tummad ja kurtummad on ühel või teisel viisil „mittetäielikud“ ning neil puudub keelevõime, mistõttu ei suuda nad normaalse inimese kombel toimida, oli tugevalt esindatud ka roomakatoliku kirikus, mis keelas kurtidele ja kõnevõimetuile sakramente. Ponce de Leóni, tõenäoliselt esimese kurtide hariduse edendaja, viiped, mida ta päris süsteemseks viipekeeleks küll ei arendanud, baseerusid tõenäoliselt aga benediktlastele tuttavale kloostri viibete süsteemil.¹ Kloostri viipekeeled ehk „kõnelemise märgid“ (*signa loquendi*), mida Nursia Benedictuse kloostri reegleid rangelt järgivais kloostreis vaikusetundidel rakendati, olid toleks ajaks benediktlastele (aga ka tsistertslastele) tuttavad olnud juba sajandeid.

0.1. TEEMA

Teema valik on ühest küljest tingitud autori huvist keskaegse monastitsismi vastu, teisalt aga asjaolust, et kloostri viipekeelte temaatikat on nii ajaloolises- kui ka keeleteaduslikus kirjanduses võrdlemisi vähe käsitletud leidnud. Sageli on kloostri viipekeeli, mis ometi olid Benedictuse reegleid järgivais

¹ William C. **Stokoe**, *Language in Hand: Why Sign Came before Speech*. Washington: Gallaudet University Press 2001, lk. 56.

Kurtide hariduse algust ning selle seoseid benediktlaste orduga käsitleb Marilyn **Daniels**, *Benedictine Roots in the Development of Deaf Education: Listening with the Heart*. Westport: Praeger Publishers 1997.

kloostri igapäevaelu väga oluline osa, mainitud vaid möödaminnes. Nii näiteks kirjutab Jacques Le Goff: „Praktikas leiavad keskaegsed vaimulikud hulga võimalusi „paganlike“ raamatute kasutamiseks, rahustades hõlpsalt oma süümet. Näiteks Clunys pidi munk, kes luges raamatukogus antiikautori käsikirja, sõrmega kõrva kratsima, nagu koer sügab ennast käpaga, „sest uskmatut võib täie õigusega võrrelda selle loomaga.“² Ehkki ei saa välistada, et säärane tegevus ka patukahetsusteona rakendust leidis, kohtab Le Goffi mainitud käemärki ka Cluny viipeleksikonis, kus see tähistab – igasugust patukahetsuslikku või süümet rahustavat elementi mainimata – lihtsalt paganast autori ilmalikku raamatut.³ Käesoleva töö eesmärgiks on niisiis avada benediktlaste kloostri viipekeelt läbi selle Inglismaal kasutatusel olnud vormi, mille leksikon on kirja pandud 11. sajandil ning pealkirjastatud *Indicia monasterialia* e. „Kloostri märgid“ (pikemalt kirjeldatakse *Indicia monasterialia*'t osas 2.1). Esmajoones on siinkohal seega tegu allikteksti analüüsiga, võimaldamaks mõningast sissevaadet kloostri viipekeelte maailma.

0.2. UURIMISÜLESANDED

Käesolevas töös on püstitatud kolm uurimiseesmärki: (1) anda ülevaade kloostri viipekeelte kujunemiseni viinud monastilise vaikimise alustest; (2) analüüsida Canterbury leksikoni viipeid eesmärgiga leida võimalikke seoseid üksikute viibete temaatika ning iseloomu vahel; (3) analüüsida võrdlevalt Canterbury ja Cluny leksikone, esmalt tuua välja nende ühisosa ning peamised erinevused, seejärel vastata küsimusele, mil määral on Canterbury viipesüsteem varasemast Cluny süsteemist laenatud.

2 Jacques **Le Goff**, *Keskaja Euroopa kultuur*. Tallinn: Kupar 2001, lk. 163.

3 „Ilmaliku raamatu, mille mõni pagan koostanud on, märgi jaoks lisa eelpool öeldud üldisele raamatu märgile, et sa puudutad oma sõrmega oma kõrva, just nagu koer jalaga kratsides tavaliselt teeb, sest ilma usuta inimene väärrib säärase loomaga võrdlemist.“ (*For the sign of a secular book that some pagan composed, add to the aforesaid general sign for book that you touch your ear with your finger, just as a dog usually does when scratching with his foot, because a person without faith deserves to be compared with such an animal.*) -- Scott G. **Bruce**, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Cluniac Tradition c. 900–1200*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, lk. 180.

0.3. TÖÖ ÜLESEHITUS JA METOODIKA

Töö jaotub kolme osasse. Esimeses (ptk. 1) antakse nii allikaid kui ka kirjandust refereerides ülevaade monastilise vaikimise praktika kujunemisest, kloostri viipekeelte üldisest iseloomust (keskendudes benediktilikule Cluny traditsioonile) ning *Indicia monasterialia* olmelisest taustast, anglosaksi kristlusest ning Inglismaal 10. sajandil toimunud kloostrireformist.

Teises osas (ptk. 2) käsitletakse Canterbury viipesüsteemi sisu ning selle keelelisi- ning semiootilisi aspekte. Esmalt puudutatakse lühidalt *Indicia monasterialia* päritolu, seejärel antakse kirjeldav ülevaade leksikoni sisust ning lahatakse ka küsimust, kas kloostri viipekeeli saab pidada „päris“ keelteks. Peatüki teise poole moodustab viibete analüüs. Metoodiliselt on selle analüüsi puhul tegemist tüpoloogiate loomisega, mille aluseks võetud Wilhelm Wundti žestide klassifikatsiooni süsteem. Tüpologiseerimise lähtealuseid on pikemalt kirjeldatud peatükis 2.3.1: Viibete klassifikatsiooni alused.

Kolmandas osas (ptk. 3) on vaatluse all Canterbury viipeleksikon Cluny päritolu ning seosed Clunys kasutusel olnud leksikoniga. Kahe leksikoni viipeid kõrvutades tuuakse lühidalt välja varasema Canterbury ja hilisema Cluny süsteemi leksikaalne ühisosa ning analüüsitakse ka viipesüsteemide erinevusi.

Lisas 1 on ära toodud *Indicia monasterialia* eestindus (töö autori tõlkes), lisas 2 alliktekst ise.

0.4. INDICIA MONASTERIALIA UURIMISSEISUST

Varasematest uurimustest võib välja tuua Friedrich **Klüge**, „Zur Geschichte der Zeichensprache: Angelsächsische Indicia Monasterialia“ (1885)⁴, samuti Wilhelm S. **Logemann**, „Zu den „Indicia Monasterialia““ (1889)⁵. Hilisemal ajal on ilmunud vanainglise – inglise paralleeltekstiga kommenteeritud väljaanne Debby **Banham**, *Monasteriales Indicia: The Anglo-Saxon monastic sign language* (1991)⁶. Semiootilisi perspektiive on käsitleanud Nigel **Barley** artiklis „Two Anglo-Saxon sign systems compared“ (1974)⁷ ning „Two Emendations to the Indicia Monasterialia“ (1977)⁸, samuti Juan C. **Conde-Silvestre** oma artiklis „The Code and Context of Monasteriales Indicia: A Semiotic Analysis of Late Anglo-Saxon Monastic Sign Language“ (2001)⁹. Benediktlaste kloostri viipekeelt (sh. Canterbury leksikoni) käsitleb laiemalt Scott G. **Bruce**, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Cluniac Tradition c. 900–1200* (2007), mis on ka käesoleva töö koostamisel autorile suureks abiks olnud. Lisaks on Cluny viipekeelte traditsioonist kirjutanud Louis **Gougaud**, „Le Langage des Silencieux“ (*Revue Mabillon* 19, 1929, pp. 93–100), samuti Gerard **van Rijnberk**, „Le Langage par Signes Chez les Moines“ (*Le Langage par Signes Chez les Moines*, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Mij. 1953, pp. 3–14). Nimetatud artiklid (ilmunud ka koguteoses *Monastic Sign Languages. Approaches to Semiotics* 76, toim. Thomas **Sebeok** & Jean **Umiker-Sebeok**, Berliin: Mouton de Gruyter 1987) on autori puuduliku prantsuse keele oskuse tõttu käesoleva uurimuse kirjutamisel paraku kõrvale jäänud.

4 Friedrich **Klüge**, „Zur Geschichte der Zeichensprache: Angelsächsische Indicia Monasterialia“ – *Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft* 2, Leipzig 1885. Uuestitrükk rmt: *Monastic Sign Languages*, toim. Thomas A. **Sebeok** & Jean **Umiker-Sebeok**, Berliin: Mouton de Gruyter 1987.

5 Wilhelm S. **Logemann**, „Zu den „Indicia Monasterialia““ – *Englische Studien* 12, toim. Eugen **Kölbin**, Verlag von Gebr. Henninger 1889.

6 Debby **Banham**, *Monasteriales Indicia: The Anglo-Saxon monastic sign language*, Pinner: Anglo-Saxon Books 1991.

7 Nigel **Barley**, „Two Anglo-Saxon sign systems compared“ – *Semiotica* 12, 1974. Uuestitrükk rmt: *Monastic Sign Languages*, toim. Thomas A. **Sebeok** & Jean **Umiker-Sebeok**, Berliin: Mouton de Gruyter 1987.

8 Nigel **Barley**, „Two Emendations to the Indicia Monasterialia“ – *Neophilologische Mitteilungen* 78, 1977.

9 Juan C. **Conde-Silvestre**, „The Code and Context of Monasteriales Indicia: A Semiotic Analysis of Late Anglo-Saxon Monastic Sign Language – *Studia Anglica Posnanensia* 36, 2001.

1. AJALOOLINE TAUST

Teoloogilise vaikimise – st. vaikimise kui teoloogilise tunnetuse ja praktika osa – alused ilmnevad juba kreeka uusplatoonilises filosoofias. Uusplatonism (eesotsas Plotinosega) käsitles filosoofilist tunnetust introspektsioonina. Kõneldes jumalast, keda ta nimetas ka nimedega Üks või Hea, jõudis Plotinos seisukohale, et on võimalik küll väita, et Üks on olemas, ent võimatu öelda tema kohta midagi enam, mistõttu jääb üle vaid vaikida.¹⁰ Varakristlikus teoloogiaski, alates Origenesest ja Augustinusest, sai jumalatunnetus sisevaatluse küsimuseks, milles vaikimine ja kommunikatsioonist eemaldumine sisaldub juba vaikimisi.

Lexikon für Theologie und Kirche käsitleb vaikimist (sks. *Schweigen*) neljast erinevast aspektist: religiooniteaduslikust, süstemaatilistest, spirituaalsest ning liturgilisest.¹¹ Religioosne vaikimine on seega oluliselt laiem kontseptsioon kui käesoleva töö huviorbiidis olev kloostriiipekeelte temaatika. Siinkohal tuleb käsitluse alla esmajoones siiski spirituaalne dimensioon, kuivõrd LThK religiooniteaduslik paragrahv käsitleb mittekristlike religioone, süstemaatiline osa ennekõike Jumala vaikimise ning Jumalast kõnelemise võimalikkuse küsimusi ning liturgikavaldkond jumalateenistuskorras esinevat vaikust. Vaimses plaanis on vaikimine ühtlasi nii hoiak kui ka praktika, mis on üheks teeks Jumala poole pürgimisel. Traditsiooni alguseks on peetud Jeesuse enda vaikivat eneseeitust ristiteel. Sääraselt mõistetud vaikimine on ühtlasi inimese hinge ja ihu ette

10 Raoul **Mortley**, „Negative Theology and Abstraction in Plotinus“ – *The American Journal of Philology*, vol. 96, no. 4 (winter 1975), pp. 363–377, p. 366.

11 „Schweigen“ (C.E. Kunz) – *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. IX. Freiburg: Herder Verlag 2000, pp. 332–336.

valmistamine Jumala Sõna ja Vaimu jaoks. Samas tuleb nentida, et ennasteitava religioosse vaikimise ning evangeeliumit kuulutama kutsuva Uue Testamendi vahel valitseb teatav pingeline. Võiks küsida, et kui juba Jeesus ise ütleb: „Minge kõike maailma, kuulutage evangeeliumi kogu loodule!“¹² siis kuidas võib ristiinimene veel vaikida? Sellele küsimusele ühest ja kindlat vastust leida ei ole aga lihtne – ometi on vaikimisel kristlikus traditsioonis rikkalik ajalugu.

1.1. VAIKIMINE JA KÕRBEMUNKLUS

Monastilistes suundumustes ja praktikas on vaikimine vahendina jälgitav juba kõige varasemast algusest, st. kõrbemunklusest peale. Kõrbemunkluse tekke traditsiooniline käsitlus toob 3. sajandil kujunenud fenomeni tekke põhjustena sagedamini ära kristlaste tagakiusamise, aga ka varasemate juutlike askeetlike praktikate uuenenud kujul jätkumise. Samas on tõenäoline, et askeetliku munklus on oma erinevates vormides olemas olnud sama kaua kui kristlus¹³ ning kujunenud ennekõike eesmärgiga püüelda võimalikult kõlbelise elu poole, mitte niivõrd varasema traditsiooni või poliitiliste olude tõttu ega ka mitte laiemale kristlaskonnale vastandudes.¹⁴ Hoolimata aga varase kõrbemunkluse tekkeajast või eluvormidest on selge, et kõrbeaskeetide igapäevaelu oluline osa oli (tarbetu) kõnelemise vältimine, mida tõestab ka vaikimistemaatika korduv tõstatamine 4. sajandi lõpust – 5. sajandist pärinevas „Kõrbeisade ütlusteks“ (*Apophthegmata patrum*) tituleeritud tekstikogumikus, mis koondab endasse lugusid esimestel sajandil Egiptuse kõrbes elanud erakute kohta ning samuti nende ütlushiiglane õpetusi.

Kristliku askeetluse teket oluliselt mõjutanud 4.-5. sajandil tegutsenud anahoreet Arseniosega (ka Arsenios Suur) seostatakse lugu, kus Arsenios, pärast Jumala poole palvetamist kuulnud häält, mis käskinud tal inimeste seast

12 Mk 16:15

13 George **Herring**, *An Introduction to the History of Christianity: From the Early Church to the Enlightenment*. London: Continuum International Publishing Group 2006, lk. 69–70.

14 Tallinna ja kogu Eesti metropoliit **Stefanus**, *Kõrbeisade vaimsus: Katsumus kogu eluks*. Tallinn: Püha Platoni seminar 2008, lk. 16–17.

põgeneda. Erakluses sama palvet korranud, nimetanud hääl talle ka kolm tegevust, mis olla patutuse aluseks: inimestest seast põgenemine, vaikuse pidamine ja palvetamine.¹⁵ Samuti väidetakse teda olevat öelnud, et ta on sageli kahetsenud kõnelemist, ent mitte kunagi vaikimist.¹⁶ *Abba* Agathon koosta on öeldud, et kolm aastat elas ta kivi suus, et mõistaks vaikida.¹⁷ *Abba* Theophilos, kui temalt palutud, et ta peapiiskopile heameele tegemiseks kõneleks, keeldus, pidades vaikimist selleks piisavaks.¹⁸ Vaikimisest kõnelenud on lisaks esile tõstetutele veel mitmed teised kõrbemungad, sh. Karion, Andreas, Mooses Etiooplane, Pior, Sisoos, Silvanus, Nisterus ning iseäranis palju *abba* Poimen.¹⁹

Anahoretliku munkluse rajaja Antonius Suure kõrval on varase munkluse arengus üks olulisemaid uuendajaid (ning käesoleva töö temaatikat arvesse võttes ehk anahoretidest olulisemgi) koinobiitliku munkluse isa, 4. sajandil tegutsenud Pachomios Suur. Noore mehena sõduriks värvatud, kohtus ta mitmete kristlastega, kelle lahkus, omakasupüüdmatust ja ligimesearmastust talle muljet avaldas, nii et ta 313. aastal pärast sõjaväest vabanemist ka ise kristlusesse pöördus.²⁰ Pärast oma kloostrikogukonna rajamist seadis ta seal sisse vaikuse nii töötamise kui söömise ajal, samuti oli Pachomiose kogukonnas kasutusel mõnevõrra uudne palvepraktika, kus palveteenistustel loeti Piibli kirjakohti küll valjusti ette, ent muu teenistuskord (st. millal teha ristimärki, tõusta, põlvitada etc.) anti edasi käteplaksude ning žestidega. Vaid kolmapäevadel ja reedeil, mis olid ühtlasi paastupäevad, oli munkadele ette nähtud katehees, millele järgnes diskussioon

15 Benedicta **Ward** (tlk.), *The Sayings of the Desert Fathers. The Alphabetical Collection*. Kalamazoo: Cistercian Publications 1984, lk. 9.

16 **Ward** (tlk.) 1984, lk. 18.

17 Agathon vt. **Ward** (tlk.), 1984, lk. 23.

18 Theophilus vt. **Ward** (tlk.), 1984, lk. 81.

19 Karion vt. **Ward** (tlk.), 1984, lk. 117; Mooses Etiooplane vt. *Ibid.*, lk. 139; Andreas vt. *Ibid.*, lk. 37; Pior vt. *Ibid.*, lk. 199; Sisoos vt. *Ibid.*, lk. 218; Silvanus vt. *Ibid.*, lk. 222; Nisterus vt. *Ibid.*, lk. 154; Felix vt. *Ibid.*, lk. 242; Poimen vt. *Ibid.*, lk. 163.

Poimen oli Egiptuses tavapärane nimi, mis tähendab lihtsalt „karjast“, mistõttu pole alati selge, keda on mõeldud. Poimeni-nimelis(t)ele omistatud ütlemsed moodustavad ühtlasi suurima osa kõrbeisad ütluste kogust ning on võimalik, et olid ühtlasi tuumaks, millest kogu välja kasvas. -- **Ward** (tlk.) 1984, lk. 163.

20 William **Harmless** SJ, *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism*. Oxford: Oxford University Press 2004, lk. 118.

õpetatud üle.²¹ Säärane korraldus – vaikimine kõiges muus, kui usu küsimustes - näib varase munkluse autoriteetide seas olevat levinud: Nitria Amoun, Antoniuse ja Pachomiose kõrval kolmandaks suureks egiptuse munkluse rajajaks peetav, on samuti öelnud, et kui on tarvis kõneleda, siis kõneldagu kõrbeisade ütlustest või pühakirjast, aga mitte muust.²²

1.2. *REGULA BENEDICTI*

6. sajandist pärinevad kloostrireeglid, mille autoriks on Nursia Benedictus (480/90 – 555/560) ning mis on benediktlaste kloostrikorra aluseks, tulid päriselt kasutusele alles kaks sajandit pärast Benedictuse enda eluaega, ent tollest ajast peale mõjutasid need kogu lääne monastitsismi.²³ RB on kõnelemise-vaikimise osas resoluutne – vajaduse puudumisel on kloostris kõnelemine keelatud. Lisaks spetsiifiliselt vaikimiskorraale pühendatud osale reegleist (ptk. 6, *De taciturnitate*, „Vaikimisest“) kohtab nõuet vaikida või kõnet talitseda reegleis korduvalt.

Peatükki vaikimisest alustab Benedictus viitega Vanale Testamendile, tsiteerides Ps 39:2-3: „Ma ütlesin: Ma hoian oma eluteed, et ma ei tee pattu oma keelega; ma hoian oma suud nagu päitsetega, niikaua kui õel on mu ees. Ma jäin vait ega lausunud sõnagi, ma vaikisin heast käekäigust.“ Seejärel kinnitab ta siiski, et ehkki vaikust peetakse ka pelgalt vaikuse enda pärast, tuleks sõnadest hoiduda ennekõike patu vältimiseks, nii kõnelevat ka psalmist (RB 6:1-2).²⁴ Nähes kõnes paratamatult patu alget, manitsevadki reeglid kõnelemist lubama vaid harva ning vaid õpetatud jüngreile. Kõne peab seejuures siiski olema tõsine ning alandlik (RB 6:7). Vaikimine polnud seejuures siiski eesmärk ise, vaid üks osa laiemast käitumiskompleksist – vaikimisest kõnelevale osale järgnev ptk. 7 (*De humilitate* e. „Alandlikkusest“) toob ära 12-osalise alandlikkuse programmi, mille

21 Harmless 2004, lk. 128.

22 Amoun vt. Ward (tlk.) 1984, lk. 32.

23 Ulrich Faust, „Benediktlased“ – *Kristlike ordude kultuurilugu*. (toim. Peter Dinzeltbacher & James Lester Hogg) Tartu: Johannes Esto ühing 2004, lk. 64.

24 Viited *Regula Benedicti*'le siin ja edaspidi tekstisiselt peatüki ja fraasi numbriga, lähtudes väljaandest *Die Benediktsregel. Eine Anleitung zu christlichem Leben. Der vollständige Text der Regel lateinisch – deutsch*. Düsseldorf: Benzinger Verlag 2000.

ühexas samm nõuab munkadelt vaikimist, kuniks neid pole kõnetatud, kümnes keelab naermise ning üheteistkümnes nõuab, et kui mungal tõepoolest on tarvis kõnelda, siis tehku ta seda lühidalt ning kaalutletud sõnadega (RB 7:56-61). Niimoodi juba reeglite algusjärgus (*Regula's* on kokku 73 peatükki) paika seatud vaikimisnõudele on edaspidises tekstis hulk lisandusi, kus korratakse üle kõnelemise keeld nii ettelugeja kuulamisel (RB 38:5), pärast õhtupalvet (RB 42), puhketunnil pärast tööd (RB 48:6) kui ka palve järel kabelist lahkudes (RB 52:2).

1.2.1. Piibellikud põhjendused *Regula Benedicti's*

Peaaegu omaette eesmärgiks ja vooruseks (kahtlemata muidugi teel kõrgema ja puhtama olemise poole) kujunes vaikimine siiski alles 10. sajandil Prantsusmaal rajatud Cluny kloostri ning selle harukloostri. Cluny munkade praktikat ei võetud aga igal pool hästi vastu ning neid süüdistati alusetus traditsiooniuuenduses, ent Cluny vennad põhjendasid oma tegevust piibelliku autoriteediga.²⁵ Tõepoolest, *Regula Benedicti*, mida Cluny vennad rangelt järgisid, sisaldab väga mitmeid viiteid ning tsitaate Piibli kirjakohtadele. Nii näiteks on lisaks RB 6:1 sisalduvale Ps 39:2-3 samas peatükis ka kaks viidet Õpetussõnade raamatule – RB 6:4 viitab kirjakohtale Õp 10:19²⁶ ning RB 6:5 kohale Õp 18:21²⁷. RB 6:3 – juhis kõneleda vaid pühadest asjadest ja piirata sedagi kõneõigust vaid õpetatud jüngerile viitab aga kirjakohtale 1Kr 2:6-7²⁸. Alandlikkusest kõneldes tsiteerib *Regula* taaskord Õp 10:19, samuti Ps 34:14²⁹ ja 140:12³⁰. *Regula* võtab vaikimise kokku aga Jeesus Siiraki raamatu 20:5 sõnadega: „Mõni vaikib ja teda peetakse targaks, ja mõnda vihatakse, et ta palju lobiseb,“ mõte aga jätkub Sir 20:6-8: „Mõni vaikib, sest ta ei oska vastata, ja mõni vaikib, sest ta teab parajat aega. // Tark inimene vaikib, kuni õige aeg tuleb, aga lobiseja ja alp ei hooli ajast. // Kes palju sõnu teeb, seda vihatakse, ja omavolitseja on põlastust väärt.“

25 Bruce 2007, lk. 3.

26 „Kus on palju sõnu, seal ei puudu üleastumine, aga kes talitseb oma huuli, on mõistlik.“

27 „Surm ja elu on keele võimuses, ja kes seda armastab, saab süüa selle vilju.“

28 „Tarkusest me kõnelema täiuslike seas; ent mitte praeguse ajastu ega selle kaduvate valitsejate tarkusest, // vaid me kõneleme Jumala saladusse peidetud tarkusest, mille Jumal on ette määranud meie kirkuseks enne ajastuid.“ (viidat. RB 6:3)

29 „...hoia oma keelt kurja eest ja oma huuli pettust rääkimast.“ (viidat. RB 7:56)

30 „Keelekandja mees ärgu püsigu maa peal, vägivaldsel mehel olgu õnnetusi; need ajagu teda järjest taga.“ (viidat. RB 7:58)

1.3. KLOOSTRIVIIPEKEELED. CLUNY TRADITSIOON

Kloostriviipekeelte kujunemist võib niisiis pidada reaktsiooniks vaikimishõude ja kooselulise monastitsismi ühendamisel tekkinud vastuolulisele olukorrale, kus ühest küljest oli suurem osa ajast tarvis reeglite järgi ranget vaikust pidada, ent samas nõudis hulgakesi kloostri elamine siiski teatavalt määral suhtlemist. Ehkki *Regula Benedicti* ei keela otseselt kõnelemist, on analoogselt Pachomiose reeglitele kõne *Regula Benedicti*'s niivõrd rangelt reguleeritud, et sisuliselt on selle ainsateks funktsioonideks jäänud teoloogiliste arutelude võimaldamine ning vajadusel ka hädaolukordadest teavitamine. Samas raskendab säärane piiratus oluliselt kloostri igapäevaelu korraldamist, mistõttu osutusid viipekeeled hädavajalikuks.

Keeleandmebaasi Ethnologue andmeil jagunevad kloostriviipekeeled viieks: anglosaksi kloostriviipekeel, augustiinlaste kloostriviipekeel, benediktlaste kloostriviipekeel, tsistertslaste kloostriviipekeel ning trapistide kloostriviipekeel.³¹ Kas anglosaksi kloostriviipeekele all on siinkohal mõeldud Canterbury leksikonis kirjeldatud, on ebaselge. Juhul kui nii tõesti peaks olema, on mõnevõrra arusaamatu, miks on see lahutatud benediktlaste viipekeelest. Tsistertslaste viipekeelest on uurimuse kirjutanud ning mahuka sõnastiku koostanud Robert A. Barakat³² Tsistertslaste seas on viipekeel praeguseks säilinud esmajoones veel ranges trapistide ordis, kus alates 1970. aastatest on küll vaikimishõuet järkjärgult leevendatud, ent veel praegugi leidub kloostreis munki ja nunni, kes kasutusel olnud viipekeelt tunnevad.³³

Ehkki erinevaid käemärke kasutati kloostreis vaikusetundidel ilmselt varemgi, oli just Cluny liikumine see, mille mõjul üleskirjutatud ja

31 *Ethnologue report for language code: mzg*, Ethnologue. Languages of the world. http://archive.ethnologue.com/16/show_language.asp?code=mzg (26. veebruar 2014).

32 Robert A. Barakat, *The Cistercian Sign Language: A Study in Non-Verbal Communication*, Kalamazoo: Cistercian Publications 1975. Samalt autorilt on lisaks ilmunud ka „On Ambiguity in the Cistercian Sign Language.“ – *Sign Language Studies* 8, October 1975, pp. 275–289.

33 *Do any monasteries in the U.S. still use sign language?* Trappists.org <http://www.trappists.org/visitor-questions/do-any-monasteries-us-still-use-sign-language> (11. aprill 2014).

institutsionaliseeritud viipekeeled kloostreis juurdusid.³⁴ Cluny-mõjuline viipekeel (või vähemasti selle traditsioon) levis mitmetesse teistesse kloostreisse, kus see kohalike olude tõttu omandas selgelt eripärase laadi. Esimene klooster väljaspool Burgundiat, mis viipekeele kasutusele võttis, oli Fleury, kus kloostrikord reformiti 10. sajandi alguses endise Cluny abti Odo (925 – 942) eestvõttel. 11. sajandil alguses kirjeldas Fleury Thierry juba konkreetsete tähendustega viipeid.³⁵ Fleury oma leksikon pandi kirja 1087. aastal, koosnes 154 märgist (võrdluseks – Cluny leksikonis oli märke 118) ning oli Cluny leksikoni laiendus, kuhu olid lisatud märgid kohalikele oludele spetsiifiliste objektide kohta, ent samuti ka erinevate ametikandjate ja abiliste kohta.³⁶

Mahukaim viipeleksikon Cluny traditsioonis pandi kirja aga Hirsau kloostri, kuhu Cluny reform jõudis 11. sajandi lõpuks. Cluny abti Hugo (Hugues de Cluny) eestvõttel läkitati Hirsause üks Cluny õpilastest, Zelli Ulrich (Ulrich von Zell), kes oli varemalt tuttav sealse abti Hirsau Wilhelmiga. Ulrich viis Hirsause ka Cluny viibete leksikoni, mille põhjal kujunes hiljem Hirsau oma leksikon.³⁷ Kuivõrd aga Hirsaus oli juurutatud rangem vaikumiskord kui mujal (muuhulgas oli kõnelemine keelatud ka kongides – erandid olid sätestatud vaid abtile, priorile ning noviitside ülemale), laiendati ka viibete leksikoni 359 erineva märgini. Seejuures on võimalik, et osa neist märkidest oli Clunyst üle toodud, ent polnud seal „ametlikus“ leksikonis lihtsalt märgitud.³⁸ Võrreldes Cluny leksikoniga oli Hirsau omas kirjeldatud oluliselt rohkem erinevate toitude ja toiduainetega seotud märke – erinevate kalade märkidele on pühendatud koguni

34 **Bruce** 2007, lk. 12.

Käesoleva töö huviorbiidis olev Canterbury leksikon on küll Cluny süsteemi tütar süsteem, ent üks esimesi ülesmärgitud viipesüsteeme kloostri suhtlemiseks pärineb huvitaval kombel samuti Suurbritannia saarelt. Beda Venerabilise teose *De temporum ratione* osas *De computo vel loquela digitorum* kirjeldatakse, kuidas erinevate sõrmeasetustega anda edasi erinevaid arvulisi suurusi. -- Nigel **Barley**, „Two Anglo-Saxon Sign Systems Compared“ – *Monastic Sign Languages. Approaches to Semiotics* 76 (toim. Thomas A. **Sebeok** & Jean **Umiker-Sebeok**) Berliin: Mouton de Gruyter 1987, pp. 55–65, p. 56–57.

35 **Bruce** 2007, lk. 101, 103–104.

36 **Bruce** 2007, lk. 106.

37 **Bruce** 2007, lk. 118–119.

38 **Bruce** 2007, lk. 120.

eraldi alajaotus, mis on pealkirjastatud *De signis piscium*. Samuti on hulk spetsiifilisi kiriku ja jumalateenistusega seotud märke, sealhulgas märgid lausa üheteistkümne erineva altaritüübi jaoks. Neljast leksikonist esineb Hirsau omas ka kõige enam tegevustele viitavaid märke.³⁹

1.4. ANGLOSAKSI KRISTLUS. KLOOSTRIREFORM INGLISMAAL

Ehkki kristlus jõudis Briti saartele juba Rooma impeeriumi aegadel⁴⁰, on saare kristianiseerimise lugu seotud eelkõige 6. sajandi lõpuaastail paavst Gregorius Suure korraldatud ja Canterbury Augustinuse juhitud misjoniga anglosakside juurde. Impeeriumist väljapoole jäävate rahvaste ristiusustamine oli midagi, mida ükski varasem paavst polnud üritanud ning Gregoriuse otsesed motiivid pole teada, ehkki on võimalik, et tegu oli ennetava ettevõtmisega, vältimaks anglosakside ristiusustamist iiri kristlaste poolt, kes – hoolimata asjaolust, et allusid Roomale ning tarvitasid ladinapärasest liturgiat – olid loonud Roomast erinevad kiriku- ja kloostristruktuurid ning kasutasid ka ülestõusmispühade aja väljaarvutamiseks Roomast erinevat süsteemi.⁴¹

39 Hirsau leksikoni märkide nimistu vt. **Bruce** 2007, lk. 132–142.

Siinkohal on töö autor piirdunud vaid Fleury ning Hirsau kloostrite leksikonite lühildase tutvustusega, kuivõrd Cluny leksikonist endast tuleb juttu käesoleva töö peatükis 3 („Canterbury ja Cluny“) ning teiste ordude viipekeeltest ülevaate andmine oleks siinkohal uurimuse seisukohalt mõnevõrra ebaotstarbekas ning samuti liialt mahukas. Kloostri viipekeeltega tutvumiseks julgub autor soovitada käesolevas tööski korduvalt viidatud **Bruce**, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Chuniac Tradition c. 900–1200* (Cambridge University Press 2007), samuti mitmeid temaatilisi artikleid ning allikaid koondavat koguteost *Monastic Sign Languages* (Mouton de Gruyter 1987), toim. **Umiker-Sebeok & Umiker**, milles sisaldub muuhulgas ka eespool nimetatud **Barakat** 1975, *Cistercian Sign Language*.

40 Oma teoses *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* („Inglise rahva kirikulugu“) mainib Beda Venerabilis, et juba 156. aastal oli keltidest britannide kuningas Lucius saatnud paavst Eleutheriusele kirja, milles avaldas soovi saada kristlaseks, mida talle ka võimaldatud. Beda lisab, et britannid hoidnud kristlust alal kuni keiser Diocletianuse võimuletulekuni (st. 3. sajandi lõpuni), mil algas kristlaste tagakiusamine. -- **Beda Venerabilis**, *Ecclesiastical History of the English Nation*, bk. I, ch. 4, Medieval Sourcebook, Fordham University; <http://www.fordham.edu/halsall/basis/bede-book1.asp> (06. aprill 2014).

41 Neid probleeme on mh. käsitlenud Meelis **Friedenthal**, *Sevilla Isidoruse võimalikust mõjust suhtumisele paganlusse Briti saartel VII ja VIII sajandil*. Magistriväitekirj, Tartu ülikooli usuteaduskond 2001 (käsikiri TÜ raamatukogus).

Paavsti saadetud misjon Inglismaale garanteeriuks saare paganatest elanike alluvuse Roomale.⁴²

Mandriilt pärit anglid ja saksid⁴³ olid küll paganad, ent Suurbritannia saarelgi oli kristlus neile tuttav. Kristlus oli Rooma aegadest säilinud ennekõike rahvausuna saare põliselanike seas, kelle üle anglosaksidest võimukandjad valitsesid. Olles Augustinuse misjoni algusajaks allutanud endale ligikaudu kolmandiku saarest, kohtusid paganatest anglosaksid mitmel pool keltide kristlike kuningriikidega.⁴⁴ Anglosakside kuningriigid – mida oleks õigem nimetada pealikriikideks (*chiefdom*) – olid koondunud kuninga isiku ümber, mistõttu oli kuningate jaoks kristluse vastuvõtmine ennekõike praktiline otsus, kindlustamaks ka oma religioosset võimu ning välistamaks olukorda, kus uue religiooniga seotud võim koondub kellegi teise kätte. Kinnistamaks oma võimu, toimis nii ka Kenti kuningas Aethelbert (kelle kutsel Gregoriuse misjon teele läkitati), kes oli juba aastaid kristlasest frangi printsessiga abielus olnud, ent oli keeldunud frankidelt ristimist vastu võtmast ning soovis ristimist otse Roomalt. Aethelberti ristimise täpne aeg on teadmata ning ta suhtus misjonäridessegi esialgu umbusklikult, ent lubas neil vabalt tegutseda – lisaks kuulutustööle asutas Augustinus Canterburyse ka kloostrikogukonna, mille esimeseks abtikks ta sai (sellest ka nimetus Canterbury Augustinus).⁴⁵

Augustinuse misjoniga toodi Inglismaale kaasa ka *Regula Benedicti*, mis asutatud kloostrikogukondades ka kasutusele võeti. Samas ei olnud *Regula* kasutus universaalne ning osades kloostreis võidi kasutada ka teistsuguseid

42 Eamon **Duffy**, *Saints & Sinners: A History of the Popes*. New Haven–London: Yale University Press 2002, lk. 68–70.

43 Anglid ja saksid, kes moodustasid põhiosa Suurbritanniasse asunud germaanlastest, olid kaks erinevat rahvast/hõimu. Nimetus „anglosaksid“ (ka „anglo-saksid“) seostub ühtse anglosaksi kultuuriga, mille kandjateks olid nii germaanlased (lisaks anglitele ja saksidele ennekõike jüüdid) kui ka kultuuri omaks võtnud põliselanikud ning kus üldnimetus viitab esmajoones Suurbritannia saarel välja kujunenud rahvale. Anglosakse väljastpoolt kirjeldanud autorid olid kõnelnud pigem „saksidest“, ent Beda Venerabilis, olles ise üks kõnealuste hulgast, võttis kasutusele nimetuse *gens Anglorum*, osalt seetõttu, et sarnast terminit oli kasutanud ka paavst Gregorius Suur. -- Peter **Brown**, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, 2nd ed. Oxford: Blackwell Publishing 2003, lk. 351.

44 **Duffy** 2002, lk. 341.

45 **Brown** 2003, lk. 343–345.

reegleid, mistõttu olid kloostrid ilmselt üsna eriilmelised, ehkki neid kõiki ühendas kohustus kohalikus kogukonnas kirikupalituse läbi viia.⁴⁶ Lisaks Nursia Benedictuse reeglitele rakendati klostreis ka iiri misjonäri Columbanuse reegleid, samuti Benedictuse – Columbanuse reeglite sünteesi, kuivõrd väljaspool Canterburyt, kus Augustinus oli juurutanud roomapäraseid kombeid, oli rahva seas levinud kristlusel ka arvestatav iiri-keldi mõju.⁴⁷ Canterbury kloostri rajamisele järgnes kloostrite loomine ka Rochesteris ja Londonis ning kloostritest said mitmel pool ka kuulutustöö ning hingehoiu keskused.⁴⁸

Pärast kristluse laiemat levikut 7. sajandil osutus järgmiseks suuremaks Inglismaa kloostrite elu kujundavaks sündmuseks 10. sajandil Cluny liikumise mõjul alanud kloostrite reform. Benediktlikuks reformiks nimetatud liikumine sai alguse mandrilt Cluny ja Fleury klostreist, ent kogus Inglismaale levinuna hoogu siis kui kuningas Eadgar 959. aastal võimule tuli ning reformi toetama asus.⁴⁹ Pärast 9. sajandil aset leidnud taanlaste (viikingite) invasiooni Inglismaale, oli kloostrielu saarel alla käinud – suur osa kloostrihooned oli varemeis või olid neisse elama asunud ilmikvaimulikud ning kloostrite maavaldused olid samuti hõivatud. Inglise kloostrireformi juhtideks said püha Dunstan, püha Aethelwold ning püha Oswald, kes asusid – ehkki mitte üheaegselt – taaselustama *Regula Benedicti*'le toetuvat kloostritraditsiooni, suuresti Wessexi kuningate toetusel (Aethelwold, kes oli olnud Dunstani õpilane, oli hiljem ise olnud kuningas Eadgari õpetajaks).⁵⁰ Kuninga abiga taastati hulk klostreid ning neisse asutati munkade kogukonnad, kes järgisid *Regula Benedicti*'t, ent ehkki kloostrid üle terve maa järgisid samu reegleid, esines nende tõlgendamises erimeelsusi, mistõttu kutsuti aastal 970 Winchesteris kokku abtide ja abtisside üldkogu.⁵¹

46 Tim **Pestell**, *Landscape of Monastic Foundation: The Establishment of Religious Houses in East Anglia, c. 650–1200*. Woodbridge: The Boydell Press 2004, lk. 22.

47 Marylin **Dunn**, *The Emergence of Monasticism: From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing 2007, lk. 192.

48 **Dunn** 2007, lk. 195–197.

49 Ursula **Lenker**, „The Monasteries of the Benedictine Reform and the 'Winchester School': Model Cases of Social Networks in Anglo-Saxon England?“ – *European Journal of English Studies* 4 (2000), pp. 225–238, p. 230.

50 C.H. **Lawrence**, *Medieval Monasticism*, 3rd ed. Essex: Longman 2001, lk. 100–101.

51 **Lawrence** 2001, lk. 102.

Kõnealune Canterbury viipesüsteem, säärasena nagu teda *Indicia monasterialia*'s kirjeldatud on, kujunes niisiis välja küll Suurbritannia saare oludes, ent keskkonnas, kus kohtusid erinevad traditsioonid. Kloostrireformi muutustes said kohalikud anglosaksi kombed – kus kloostrielu oli viikingite laastamistöe tulemusena alla käinud ning varjusurma vajunud – kokku mandrilt Clunyst pärineva vagadusliku uuendusliikumisega, mis rõhutas reeglitekohase elu olulisust. Säärases mitmete erinevate mõjuväljade keskmes olevas keskkonnas välja kujunenud viipekeel oli arvatavasti samavõrd muutliku iseloomuga ning tõenäoliselt ei ole *Indicia monasterialia* Canterbury's kasutusel olnud viibete osas ammendav allikas, ent samas puuduvad paraku igasugused võimalused näha kaugemale kirjeldatu taha.

2. CANTERBURY VIIPESÜSTEEM

2.1. *INDICIA MONASTERIALIA* ÜLDISELOOMUSTUS

Regula Benedicti oli seega Inglismaal olnud kasutusel juba varem, ent 970. aastal Winchesteri kirikukogul fikseeriti *Regularis concordia*'s täpne reeglite järgimise kord. Nõukogul osalenud olid üksmeelel üleüldise vaikuse juurutamise osas, ehkki eranditena oli kõnelemine lubatud ladina keele õppimisel ning olukordades, kus sõnad olid hädavajalikud.⁵² Viipekeele, mis jõudis Inglismaale samuti 10. sajandi lõpus, tõenäoliselt Fleury munkade kaudu, kasutuselevõtt võimaldas juurutada küll range vaikimiskorra, ent samas lubada suhtlemist, mis kloostris igapäevaelus oli paratamatult vajalik.⁵³

Indicia monasterialia (edaspidi IM) on osa käsikirjast BL (*British Library*) MS Cotton Tiberius A.iii, mille teised osad on samuti seotud 10. sajandil aset leidnud Inglise kloostrireformiga (sh. ladinakeelne *Regula Benedicti*, millele on lisatud vanaingliskeelsed glossid⁵⁴). Helmut Gneuss on seda mitmetest erinevatest osadest kokku koondatud käsikirja nimetanud ka „Karolingide Frangimaa (*Francia*) ja 10. sajandi Inglismaa benediktilike reformiliikumiste kompendiumiks“.⁵⁵ Tõepoolest, lisaks *Indicia monasterialia*'le ja glossidega *Regula Benedicti*'le sisaldub käsikirjas ka *Regularis concordia* (samuti

52 Bruce 2007, lk. 110–111.

53 Bruce 2007, lk. 112.

54 Rohini Jayatilaka, „The Old English Benedictine Rule: writing for women and men.“ - *Anglo-Saxon England* 32 (december 2003), pp. 147–187, p. 148n.

55 Helmut Gneuss, *Origin and Provenance of Anglo-Saxon Manuscripts: The Case of Cotton Tiberius A.iii*, viidatud läbi R.M. Liuzza (tlk./toim.), *Anglo-Saxon Prognostics: An Edition and Translation of Texts from London, British Library, MS Cotton Tiberius A.III*. Anglo-Saxon Texts 8, Cambridge: D.S. Brewer 2010, lk. vii.

vanaingliskeelsete glossidega) ning veel ligi 100 teksti, sh. palved, jutlused, ennustuslikud kirjutised ning teaduslikud traktaadid.⁵⁶ Asjaolu, et erinevalt mandril koostatud leksikonidest pandi IM kirja kohalikus (st. vanainglise) keeles, annab tunnistust püüdest teha läbiviidud kloostrireformi põhitekstid võimalikult laialdaselt arusaadavaks.⁵⁷

Indicia monasterialia koosneb ühtekokku 127 erineva märgi (*tacn*⁵⁸) seletusest, mis kirjeldavad 126 erinevat objekti (on ebaselge, miks nii IM 002 kui ka IM 124 viitavad diakonile; ühtlasi on see ainus korduv märk kogu leksikonis). Märkide kirjeldusele eelneb teksti alguses lühike sissejuhatus: „Need on need märgid, mida kloostri pidama ja agaralt Jumala abiga järgima peab seal, kus reeglite käsu järgi vaikust pidada tahetakse.“⁵⁹ „Reeglid“ tähistavad siinkohal kahtlemata *Regula Benedicti*'t Märgid on jagatud temaatilistesse plokkidesse, mida on kokku 19, seejuures ei ole plokid tingimata absoluutselt temaatilised - esineb ka olukordi, kus hulga ühte valdkonda kuuluvate märkide kõrval on mõni temaatiliselt ebasobiv märk. Kahe ploki (II, V) alguses on ka napp tutvustus selle kohta, millele osundamiseks tarvilike märkidega järgnevas osas tegu. Plokke võiks kirjeldada järgnevalt: I – kirik, klooster, ametikandjad; II – jumalateenistusraamatud; III – liturgilised rõivad; IV – jumalateenistustel kasutatavad esemed; V – raamatud palvustel; VI – esemed ja tegevused kirikus; VII – klooster, kloostrikord; VIII – söömine; IX – toit (köögiviljad, kaunviljad, muu); X – toit (loomsed produktid); XI – kala, mereannid; XII – puuviljad; XIII – joomine, jooginõud; XIV – dormitoorium, magamine; XV – jalanõud; XVI – hügieen; XVII – rõivad; XVIII – kirjutusvahendid, skriptooriumis vajaminev;

56 Tracy-Anne **Cooper**, *Two Previously Unrecorded Marginal Illustrations in a Christ Church Canterbury Manuscript: Cotton Tiberius A.III.* Kent Archaeological Society, <http://www.kentarchaeology.ac/authors/014.pdf> (20. aprill 2014), lk. 2.

57 **Bruce** 2002, lk. 114–125.

58 Vngl. *tacn* vastab ladina sõnale *signum*. IM kaasaegsed anglosaksi autorid nimetasid viipemärke ladina keeles ka *indicia* või *notae*. Märgi viipamise kohta tarvitati kloostrikirjanduses ladinakeelseid sõnu *significare*, *signo petere*, *signo facere*, *indicis indicare*. Nii *signum* kui *tacn*, samuti mitmuslik *indicia* viitavad laiemas plaanis lihtsalt „tähisele“ või „märgile“. Sellest ka kloostriautorite mõnevõrra paradoksaalne termin *signa loquendi* neile märkidele viitamiseks. -- **Bruce** 2007, lk. 10–11.

59 Vt. lisa 1: Kloostrimärgid.

XIX – inimesed. Teemaatilised erandid (st. sobimatud märgid) esinevad jaotustes XII (IM 078, soolaliha), XIV (IM 086, taimejook⁶⁰), XV (IM 094, hoov/aed), XVIII (IM 111, pagarikoda). Mandril kasutusel olnud viipeleksikonidest erineb IM oma ülesehituse (teemaatilise järjestuse) poolest, kirjeldades toidule viitavate viibete asemel esmalt ametikandjaile kloostri.⁶¹

2.2. KEEL VÕI LEKSIKON?

Määratlemaks, kas kirjeldatud süsteem kvalifitseerub „päris“ viipekeeleks või on pelgalt märgileksikon, on esmalt tarvis piiritleda, mida mõeldakse mõiste „keel“ all. Eestiski keeleteaduse üliõpilaste jaoks kohandatud Fred Karlssoni *Üldkeeleteadus* (2002) määratleb keelt järgnevalt: „Keele all mõeldakse eelkõige inimeste poolt kasutatavat loomulikku keelt, mis tavaliselt teostub keelelise ehk verbaalse suhtlemise vormis. [---] Kõnet saadab ja toetab mitteverbaalne suhtlus. Loomulikud keeled on sümbolilised ja neis on mitmeid allsüsteeme. Keeltele on struktuur, mis täidab inimese jaoks tähtsaid funktsioone – see realiseerub keelekasutusprotsessina.“⁶² Viipekeelte kohta kirjutab Karlsson: „...viipekeel on loomulike keeltega võrdsel tasemel kinnistunud ja arenenud keelesüsteem, mida ei saa samastada keelelist suhtlust saatvate žestide ja miimikaga. Mitmete elukutsetega seoses on spetsiaalsete eesmärkide jaoks loodud väiksevormilisi konventsionaalseid ehk kokkuleppel põhinevaid žestide keeli või neile vastavaid süsteeme. Selliseid kasutavad näiteks lennuväljade töötajad lennukite juhtimiseks maandumisrajal, tuletõrjujad tulekahju kustutades, helistuudiotöötajad lindistust suunates või tuukrid köit sikutades.“⁶³ Lähtudes seisukohast, et viibete süsteem kvalifitseerub viipekeeleks (ning ühtlasi keeleks) ainult siis, kui ta on loomulik, tuleks nentida, et kloostri viipekeeli ei saa käsitleda keeltena. Tõsi, samas tuleks loomulikkust ülimaks kriteeriumiks seades ühtlasi vaidlustada ka tehiskeelte

60 Siinkohal on võimalik, et taimejoogile viitav märk kuulub teemaatilistelt eelnevasse, joomise ja jooginõudega seotud plokki XIII. Tõlkeküsimuse kohta vt. lisa 1, IM 086.

61 Näiteks Cluny leksikonis viitavad esimesed 35 märki toiduainetele ning -nõudele ja on ka vastavalt alapealkirjastatud. Pikemat Cluny leksikoni kirjeldust vt. käesoleva töö ptk. 3.1.

62 Fred **Karlsson**, *Üldkeeleteadus*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2002, lk. 15.

63 **Karlsson** 2002, lk. 19.

keeleks olemine.⁶⁴ Tuginedes aga Karlssoni väitele, et keeltel on teatav struktuur, osutub IM-s kirjeldatu põhjal süsteemi hindamine aga sisuliselt võimatuks, kuivõrd tekst sisaldab vaid fikseeritud tähendustega viibete (mis sageli koosnevad mitmest viipeüksusest) kirjeldusi, edastamata vähimatki infot kasutusel olnud viipeüksuste e. kereemide⁶⁵, keelestruktuuride või isegi viiplemise laadi kohta.

Oma artiklis „Visual-Kinetic Communication in Europe before 1600: A Survey of Sign Lexicons and Finger Alphabets Prior to the Rise of Deaf Education“ nendib Lois Bragg, et üks suurimaid takistusi varaste visuaalkineetiliste suhtlussüsteemide hindamisel ongi just ühtne „keele“ definitsiooni puudumine ning määratleb keelt järgnevate omaduste kaudu: (1) leksikoni ja grammatika olemasolu; (2) võime väljendada iga võimalikku mõtet; (3) edasikandumine lastele; (4) süsteemi muutuvus.⁶⁶ Säärase definitsiooni kohaselt ei mahu kloostri viipekeeled loomuliku keele määratluse alla, kuivõrd neil puuduvad suures osas omadused (2) ja (3) ning puudujääke on ka grammatikas. Jagades viipekeeli esmasteks (*primary*, vaegkuuljate kogukondades tekkinud loomulikud keeled) ja alternatiivseiks (*alternate*, kuuljate seas kasutusele võetud kõrgelt arenenud kineetilised koodid [kehakeelevormid]),⁶⁷ siis liigituvad kloostreis tarvitatud viipesüsteemid just teise nimetatud kategooriasse.

64 Tehiskeelte osas võtab üsnagi reserveeritud positsiooni ka Karlsson ise. Õnnestunuimat tehiskeelt esperantot nimetab ta, hoolimata asjaolust, et on ka inimesi, kellele esperanto on emakeel, „loomuliku keele sarnaseks keeleks“. -- **Karlsson** 2002, lk. 18.

65 Mitmeosalistest viibetest on mõnel puhul siiski võimalik tuletada väiksemaid tähenduslikke elemente, nt. IM 025 ja IM 027, IM 035 ja IM 036, IM 062 ja IM 063, kus sarnaseid objekte tähistavad viiped on üldjoontes analoogsed, ent põial näib tähistavat suurust ning väike sõrm väiksust.

66 Lois **Bragg**, „Visual-Kinetic Communication in Europe Before 1600: A Survey of Sign Lexicons and Finger Alphabets Prior to the Rise of Deaf Education.“ – *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 2:1 (1997), pp. 1–25, p. 2.

67 Adam **Kendon**, *Gesture: Visible Action as Utterance*. Cambridge: Cambridge University Press 2010, lk. 284.

Kendon paigutab kloostri viipekeeled samasse kategooriasse mõnede Austraalia ja Põhja-Ameerika põlisrahvaste seas kasutusel olnud viipesüsteemidega, samuti saeveskeis müra ja/või kauguse tõttu tarvitatud žestisüsteemidega. - *Ibid.* lk. 291–303.

Indicia monasterialia sisu on seega ennekõike leksikon ning mitte keele kirjeldus⁶⁸. Ehkki on võimalik ja isegi tõenäoline, et ajal, mil kirjeldatud leksikoni kloostrikeskkonnas reaalselt tarvitati, järgiti viibete kasutamisel ka teatavat seaduspära (võttes arvesse asjaolu, et leksikonis ise oli kirja pandud kohalikus keeles, siis võimalik, et ka viiplemisel lähtuti süntaksis vanainglise keelest) ning kasutati vajalike viibete puudumisel ka lisamärke, mis ametlikus leksikonis ei kajastunud⁶⁹, ei ole meieni jõudnud info põhjal võimalik hinnata muud, kui vaid kirjeldatud märke endid.

2.3. VIIBETE LIIGITAMINE. KATEGOORIAD

2.3.1. Viibete klassifikatsiooni alused

Kirjeldamaks *Indicia monasterialia*'s nimetatud 127 märki tähistavate viibete tüüpe, on esmalt tarvis seada kriteeriumid, mille alusel märke ühte või teise kategooriasse liigitada. Siinkohal on lähtutud Wilhelm Wundti žestikäsitlusest.⁷⁰ Ehkki Wundti, kes saavutas tuntust pigem psühholoogina, süsteem žestide liigitamiseks pärineb juba 20. sajandi algusest, on sellel *Indicia monasterialia* viibete kategoriseerimiseks mitu positiivset külge: (1) süsteemi loomisel lähtus Wundt mitte pelgalt kõnet saatvaist žestidest ja/või loomulikest viipekeeltest, aga ka alternatiivsetest viipekeeltest (mh. tsistertslaste kloostri viipekeel)⁷¹; (2) Wundti klassifikatsioon piirdub ennekõike kättega

68 Olgu siiski öeldud, et käesolevas töös on mõistet „kloostri viipekeel“ edaspidigi kasutatud, kuivõrd see mõiste on oma mõningasest ebatäpsusest hoolimata teemat käsitlevas kirjanduses siiski kasutusel nii inglise- (*monastic sign language*), saksa- (*monastische Zeichensprache*) kui ka prantuse keeles (*langue des signes monastique, le langage par signes chez le moines*).

69 Alust nii arvata annab ka asjaolu, et Cluny traditsioonis kujunenud žestikeelte üleskirjutustes varieerub olulisel määral kirjeldatud viibete hulk. Cluny leksikonis on 118 märki, 11. sajandi keskpaigast pärinevas Canterbury leksikonis 127, 1087. aasta Fleury leksikonis 154 ning 11. sajandi lõpust pärinevas Hirsau nimistus juba 359 (vt. **Bruce** 2007, lk. 102).

Viibete hulga järjepidevat kasvu ajas põhjustas ühest küljest kindlasti vajadus luua viiped uuest keskkonnast tingitud nähtustele, ent ühtlasi võib see viidata ka nn. *home sign* tüüpi (kitsas piiritletud ringkonnas kasutusel olev tähenduslik žest – **Kendon** 2002, lk. 290) märkide tekkele.

70 Wundt esitas oma käsitluse kümneosalises koguteoses *Völkerpsychologie* (1900–1920). Käesolevas töös on lähtutud Wundti klassifikatsiooni kirjeldusest teoses **Kendon** 2010.

71 **Kendon** 2010, lk. 58.

tehtavate žestidega⁷²; (3) Wundti klassifikatsioon piirdub objektidele või kontseptsioonidele viitavate žestidega; (4) Wundti klassifikatsioon käsitleb žeste eraldiseisvatena ega seo neid rangelt kõnega, nagu mitmete teiste autorite süsteemid.⁷³ Lähtudes nendest tõsiasjadest, tuleb nentida, et ehkki laiemas perspektiivis oleks Wundti süsteem žestide klassifitseerimiseks ebapiisav (nt. ei ole selle süsteemi alusel võimalik analüüsida ega ühtegi kategooriasse liigitada kõnelemisel esinevad žeste, kasvõi noogutamist või pearaputamist), küll aga võimaldab see IM süsteemi siseselt luua selgelt eristuvad viipekategoriad.

Esimesel tasandil eristas Wundt demonstratiivseid e. osundavaid žeste, mille funktsiooniks on objektidele osutada, ning deskriptiivseid e. kirjeldavaid žeste, mis ühel või teisel viisil edastavad infot objekti või kontseptsiooni kohta. Deskriptiivsed žestid jagunevad omakorda imiteerivaiks, mis jäljendavad otseselt viidatut (nt. ristile viidatakse sõrmede ristamisega), konnotatiivseiks, mis viitavad tervikule selle osise imiteerimise kaudu (nt. ametiesindajale viidatakse tema peakatte tähistamisega), ning sümboolseiks, mis viitavad objektile sellega seotud objekti/nähtust imiteerides (nt. joomisele või veele viidatakse jooginõu tähistamisega).⁷⁴ Seega võib viibete liigituse aluskriteeriumid lühidalt sõnastada järgnevalt:

- (1) viibe on demonstratiivne, kui osutab objektile;
- (2) viibe on imiteeriv, kui imiteerib objekti;
- (3) viibe on konnotatiivne, kui imiteerib objekti osist;
- (4) viibe on sümboolne, kui imiteerib objektiga kaudselt seotut;
- (5) viibe on klassifitseerimatu, kui ei oma selget seost tähistatavaga;⁷⁵

72 **Kendon** 2010, lk. 91.

73 **Kendon** 2010, lk. 92.

74 **Kendon** 2010, lk. 91.

75 Siinkohal on oluline märkida, et ehkki ka mitmest elemendist koosnevad viiped võivad esmapilgul mitte ühtegi kategooriasse sobida ning näida klassifitseerimatutena, on nende osiseid siiski võimalik üksteisest sõltumatult analüüsida.

2.3.2. *Indicia monasterialia* viibete klassifikatsioon

Kõige vähem esineb *Indicia monasterialia*'s demonstratiivseid viipeid. Päriselt demonstratiivseks saab pidada vaid viibet 106, „mungakuub“, kuivõrd see kätkeb endas varruka liigutamist ning kapuutsist kinni võtmist. Ehkki on teoreetiliselt võimalik, et märgi edastaja ise ei ole munk, ent toimimaks nii *enda*⁷⁶ rõivastega, on märgi edastamiseks siiski tarvis mungakuube. Demonstratiivseina on võimalik tõlgendada ka väheseid IMis sisalduvaid tegevustemärke, nt. 041 („küllaldase pakkumine“), 042 („pakutu vastuvõtmine“) ja 043 („pakutust keeldumine“), mis kõik teostatakse käega endast eemale või enda poole osutades.

Omaette viibeterühma moodustavad ka imiteerivad viiped. Märgi 012 (nimetatud vaid kui „piklik raamat“) puhul demonstreeritakse parema käega vasakul käsivarrel kõnealuse raamatu pikkust; märgi 021 („armulaualeib“) puhul moodustatakse nimetissõrme ja põidlaga ring, mida võib tõlgendada armulaualeiva kujutamisenä;⁷⁷ küünlajala märgi puhul (026) imiteeritakse esmalt küünla kustutamist, seejärel küünlajala hoidmist (seejuures on sõrmele puhudes küünla kustutamise imiteerimine küünla tähis, vt. IM 025); suure risti (035) ja väikese risti (036) märgid on identsed, – vasaku käe sõrm asetatakse risti üle parema käe sõrme, erinevuseks vaid suure risti puhul põidla tõstmine ja väikese risti puhul väikese sõrme tõstmine; sööginõu (053) märgi puhul tõstetakse käsi ning sirutatakse sõrmed harali, milles võiks mõista taldriku või kausi kujutamist – sama kehtib ka tassi (079) ning suure kausi (081) puhul; ube (062) ja herneid (063) tähistatakse aga vastavalt põidla või väikese sõrmi lülile osutamisega (taaskord 'suur' – 'väike' vastandus); kala (070) märk seisneb käega kala liikumise imiteerimises; õuna (073) ja pirni (074) märgid on identsed ning seisnevad põidla sulgemises rusikasse, imiteerides niimoodi puuvilja; kaanele (080) osutamisel kaetakse poolavatud parema käsi vasakuga; pea pesemisele (096) osutamiseks

76 IM 106: „Siis kui sa mungakuube tahad, siis liiguta oma varrukat ja võta [kinni] oma kapuutsist.“

77 Cluny viipenimistus tähistab säärane märk lihtsalt leiba. Cluny leksikoni vt. **Bruce** 2007, lk. 177–182.

imiteeritakse pea pesemist, samuti nagu kammi (100) tähistatakse käega kammimist ning kääre (109) sõrmedega kääre imiteerides.

Valdav osa *Indicia monasterialia* viipeid on konnotatiivsed, imiteerides osundatava objekti mingit osa või objektiga seotud tegevust, nii näiteks vein (022 – imiteerida tünnilt punni tõmbamist), küünal (025 – puhuda nimetissõrmele), laudlina v. rätik (052 – imiteerida lina silumist), auster (072 – imiteerida austri avamist), pagarikoda (111 – imiteerida taigna sõtkumist) ning mitmed muud. Sümboolse iseloomuga viiped on seotud valdavalt kloostriametite ja jumalateenistuslike esemetega: abt (001 – tõsta kaks sõrme pea kohale), kloostriülem e. prior (003 – tõsta nimetissõrm pea kohale)⁷⁸, varahoidja (004 – imiteerida luku avamist), missaraamat (009 – imiteerida õnnistamist), epistlite raamat (010 – teha ristimärk laubal), alba (014 – liigutada rüüd), armulauariistad (020 – hoida üleval käsi, õnnistada), väike martüroloogium (045 – asetada sõrm üle kõri).

Tõeliselt klassifitseerimatuteks osutusid muuhulgas nt. märgid 005 („õpetaja“, asetada sõrmed silmadele ja tõsta väike sõrm), 008 („antifonaarium“, sikutada vasakut põialt), 011 („tropaarium“, osutada parema nimetissõrmega oma rinnalt eemale), 029 („Piibel“, tõsta üles põial, asetada peopesa põsele), 032 („psalter“, silitada parema nimetissõrmega vasakut kätt), 033 („lauluraamat“, hoida üleval väljasirutatud käe väikest sõrme), 058 („värsked köögiviljad“, seada sõrm vasakule käele), 065 („või/rasv“, silitada kolme sõrmega käe sisekülge), 085 („õlu“, hõõruda üht kätt vastu teist), 094 („hoov“, asetada käsi lapiti kõhule), 114 („suur kirjutustahvel“, silitada kahe sõrmega rinnaesist, silitada käsivart, seada parem käsi vasakule küünarnukile), 125 („munkpreester“, silitada nimetissõrmega põsel).⁷⁹

78 Abti ja kloostriülema puhul tähistab käe pea kohale tõstmine nende ülemuslikkust teise kloostrielanike suhtes. – **Conde-Silvestre** 2001, lk. 163.

79 Klassifitseerimatud viiped: IM 005, 008, 011, 028, 029, 030, 032, 033, 038, 058, 065, 076, 082, 085, 094, 113, 114, 125.

2.4. JÄRELDUSED

Viibete tüpologiseerimise tulemusena selgub, et sümboolsus on omane valdavalt usueluga seotud märkidele.⁸⁰ See on mõnevõrra oodatud tulemus, kuivõrd erinevalt tarbeesemeist on religioossesse sfäär kuuluvat keeruline – kui mitte võimatu – terviku või osana imiteerida. Abt ja priorgi on olemuslikult vaid kloostriasukad, ent neile omistatud autoriteet, mida ei saa tähistada ühelgi teisel viisil kui vaid sümboolselt, eristab neid lihtsatest munkadest. Samuti on missaraamat iseenesest vaid raamat, ent selle tähistamine õnnistamist imiteerides⁸¹ viitab jumalateenimise ning õnnistuse seosele. Samas on mitmete jumalateenistuslikult oluliste raamatute viiped klassifitseerimatud, ehkki on kahtlemata võimalik, et nende taga peitub sügavam allegooria, mis on jäänud töö autorile mõistmatuks. Imitatiivsust⁸² ning konnotatiivsust⁸³ konkreetsete teemadega sel viisil siduda ei saa, kuivõrd mõlema viipetüübi haare on selleks liialt lai. Küll aga selgub, et tegevustele viitavad märgid on suures osas demonstratiivset laadi iseloomuga, ehkki mitte otseselt viidatavat tegevust imiteerivad – pigem on tegu ebamääraselt osutavate viibetega. Muude temaatiliste kategooriate puhul on kindla viipetüübiga seostamine aga keeruline. Seega tuleb nentida, et vähemasti Canterbury viipesüsteemi raames on viibete tähenduste ja laadi vahelised seosed pigem nõrgad ning ilmnevad vaid üksikute temaatiliste viieplokkide puhul.

80 Sümboolsed viiped: IM 001, 003, 004, 009, 010, 014 (kuivõrd rüü ei pruugi tähendada tingimata albat), 019, 020, 031, 038 (1044, 045, 046 (vt. lisa 1, lk. n), 071 (sarnasel viisil võib lõikuda ka muud kui angerjat), 083, 087, 090, 120, 124.

81 IM 009: „Kui sa missaraamatut tahad, siis liiguta oma kätt ja tee nagu õnnistaksid.“

82 Imiteerivad viiped: IM 012, 021, 026, 035, 036, 053, 054 (sõrmedega kujutatakse leiba), 062, 063, 070, 073, 074, 075, 079, 080, 081, 096, 100, 109.

83 Konnotatiivsed viiped: IM 002, 006, 007, 013, 015, 016, 017, 018, 022, 023, 024, 025, 027, 034, 037, 047, 048, 049, 050, 051, 052, 055, 056, 057, 059, 060, 061, 064, 066, 067, 068, 069, 072, 077, 078, 084, 086, 088, 089 (riie + magamine), 091, 092, 093, 095, 097, 098, 099, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 126, 127.

Olgu siinkohal välja toodud ka demonstratiivsete viibete numbrid: IM 039, 040, 041, 042, 043, 106.

3. CANTERBURY JA CLUNY

3.1. CLUNY LEKSIKON⁸⁴

Esimesed viited kloostri viiepekeele kasutamisele Clunys pärinevad 10. sajandi keskpaigast ning on kirja pandud Cluny teise abti Odo eluloos.⁸⁵ 118 märgist koosnev leksikon ise ilmus kloostrikombestikes hiljem, 11. sajandi lõpupoolel, ehkki on võimalik, et see oli kirja pandud juba enne kombestikesse lisamist.⁸⁶ Leksikon jaotub üksteisest eraldatud ja temaatiliselt pealkirjastatud plokkidesse, mida on ühtekokku neli: toiduained ja toidunõud (märgid 1–35), rõivad ja tarbeesemed (36–57), jumalateenistus ja usuelu (58–79) ning varia (80–118). Seejuures on märgid 1–4 seotud leivaga, 8–14 kala- ja mereandidega, märgid 26–29 tähistavad jooke ning 32–35 toidunõusid, 58–63 jumalateenistuse osi, 64–73 erinevaid raamatuid, 80–98 kloostri rahvast ja 104–111 tegevusi.

Cluny leksikonis nimetatud märgid on järgnevad:

Toit, toiduained, toidunõud: 001. leib; 002. vees küpsetatud leib; 003. nisuleib; 004. kirikupüha lisaleib; 005. oad; 006. munad; 007. köögiviljad; 008. kala; 009. kalmaar; 010. angerjas; 011. silmukala; 012. lõhe/tuur; 013. haug; 014. forell; 015. hirss; 016. lapikleib või pannkook; 017. juust; 018. juustukook; 019. *craphoia* (teatud sorti leib); 020. piim; 021. mesi; 022. puuvili (õun/pirn); 023. kirsid; 024. toored läätsed; 025. küüslauk/rõigas; 026. vesi; 027. vein; 028. võrsitatud jook; 029. mee ja koirohuga jook; 030. sinepiseeme; 031. äädikas; 032. taldrik; 033. veinipeeker; 034. kauss joomiseks; 035. klaasist jooginõu.

⁸⁴ Cluny leksikoni märgid ja nende viibete kirjeldused vt. **Bruce** 2007, lk. 177–182.

⁸⁵ **Bruce** 2007, lk. 55.

⁸⁶ **Bruce** 2007, lk. 63.

Rõivad, tarbeesemed: 036. villane rõivas; 037. püksid; 038. preestrirüü; 039. mungarüü; 040. varrukad; 041. nahkrõivas; 042. jalanõud; 043. ööjalanõud (sussid?); 044. jalarätid; 045. tekk; 046. mantel; 047. voodilina; 048. padi; 049. rüüvöö; 050. pükstevöö; 051. nõel; 052. niit; 053. nuga; 054. noatupp; 055. kamm; 056. kirjutustahvel; 057. kirjutusvahend.

Jumalateenistus, usuelu: 058. lugemine (jumalateenistusel); 059. responsoorium; 060. antifoon; 061. halleluuja; 062. sekvents; 063. *tractus*; 064. raamat; 065. missaraamat; 066. evangeeliumiraamat; 067. epistlite raamat; 068. nokturnidel loetav raamat; 069. antifonaarium; 070. *Regula*; 071. hümnide raamat; 072. psalter; 073. paganast autori ilmalik raamat; 074. ingel; 075. apostel/piiskop; 076. märter; 077. pihilevõtja; 078. neitsi Maarja; 079. pühakupäev.

Varia: 080. munk; 081. preester; 082. ilmik; 083. oblaat (kloostri kasvanud munk); 084. abt; 085. prior; 086. suurprior; 087. kirikuteener; 088. *camerlengo*; 089. keldrivaht; 090. aidavaht; 091. aednik; 092. jõukamatele külalistele mõeldud külalistemaja pidaja; 093. kerjuste vastuvõtja; 094. põetaja; 095. refektooriumiülem; 096. raamatukoguhoidja/eeslaulja; 097. lastekasvataja; 098. noviitsideülem; 099. vana mees; 100. marssal; 101. eeslitalitaja; 102. kaasmaalane v. veresugulane; 103. võõrast keelt kõnelev mees; 104. kõnelemine; 105. kuulmine; 106. mitteteadmine; 107. valetamine; 108. suudlemine; 109. riietumine; 110. lahtiriietumine; 111. jalgade pesemine; 112. hea; 113. halb; 114. midagi, mis on tehtud; 115. nõusolek; 116. keeldumine; 117. kiirus; 118. aeglus.

Lisaks on leksikonis nimetatud veel: 051b. metall; 075b. piiskop; 078b. naine; 083b. teadmine; 086b. suur; 094b. haigus/piht; 095b. refektoorium; 097b. nägemine; 098b. noviits.

3.2. CANTERBURY JA CLUNY – VÖRDLEV PERSPEKTIIV

On paratamatu, et ühest keskkonnast teise liikudes, eriti veel poole sajandi pikkuse ja ehk pikemagi perioodi vältel, toimuvad suhtlemiseks mõeldud süsteemis – olgu see verbaalne (keel) või visuaal-kineetiline (viipesüsteem) – muutused. Seega on igati mõistetav, et Canterbury süsteem, ehkki Fleury kaudu Clunyga seotud⁸⁷, erines märkimisväärselt Cluny emasüsteemist. Kõrvutades Canterbury leksikoni Cluny omaga, torkab esimesena silma, et Canterbury leksikonis puuduvad jumalateenistuse osadele viitavad märgid (Cluny leksikonis 58–63), ehkki missadel tarvitavate esemete (sh. raamatute) märgid on suures osas mõlemas leksikonis olemas (seejuures puudub mõnevõrra kurioosel kombel Cluny leksikonist viibe Piibli tähistamiseks). Canterbury süsteemis on aga rohkem märke erinevate tarbeesemete (nii kirikus, skriptooriumis, refektooriumis kui dormitooriumis vajaminevate) kohta, samas on Cluny leksikon rikkalikum tegevuste märkide ning kloostriasukaid tähistavate märkide osas.

Canterbury ja Cluny leksikoni viipenimistud kattuvad ühtekokku 47 märgi osas, mida on ligikaudu 40% kõigist Cluny leksikoni märkidest. Samas on ühele ja samale objektile viitavad märgid sageli erinevad, samuti esineb olukordi, kus ühele Canterbury märgile vastab Cluny leksikonis mitu sarnase tähendusega märki,⁸⁸ samuti vastupidi.⁸⁹ Lisaks nimeliselt säilinud märkidele on Canterbury leksikonis ka neli viibet, mille puhul on äratuntavalt säilinud küll viibe ise, ent on toimunud tähendusnihe. Kõigil neljal puhul on uus tähendus jäänud siiski samasse kategooriasse (vastavalt kirjandus, toidunõud, toit, rõivad).

87 Oluline on siiski märkida, et kuigi kloostriviipekeeled võeti nii Clunys kui Fleurys kasutusele varem kui Canterburys, on teadaolevate andmete kohaselt Canterbury leksikon kirja pandud mitukümmend aastat varem kui leksikonid mandril. (Bruce 2007, lk. 113–114) Seetõttu on võimalik, et sellal, kui Canterburys ametlik viipeleksikon juba fikseeriti, olid süsteemid mandril veel muutumas ja/või Clunys kirja pandud leksikon ei esindanud kõiki kasutuses olnud viipeid.

88 Siinkohal sobib näiteks IM 004 ("varahoidja"), mille viibe kattub küll üksüheselt Cluny märgiga 089 ("keldrivaht"), ent katab tähenduslikult ka Cluny märgid 088 ("*Camerlengo*") ja 090 ("aidavaht").

89 Nt. Cluny märgis 007 ("köögiviljad") esineb sarnasus märgiga IM 057 ("keedetud köögiviljad"), samas on Cluny märgiga mõisteliselt seotud ka IM 058 ("värsked köögiviljad").

Tabel 1: Täendusnihkega märgid.

Canterbury		Cluny	
045: väike martüroloogium	Asetada nimetissõrm üle kõri, tõsta üles väike sõrm.	Asetada parem käsi vastu kaela.	076: märter
053: sööginõu	Tõsta vasak käsi, ajada harali sõrmed.	Sirutada välja harali aetud sõrmedega käsi.	032: taldrik
060: puder	Imiteerida rusikaga ringe tehes pudru segamist.	Teha sõrmega pudru segamist imiteerides ringe.	015: hirss
101: särk	Liigutada oma varrukast.	Hoida väikese sõrme ja kahe järgnevaga varrukast.	036: villane rõivas

Sarnase tähenduse ja viiega märke on kokku 16. Neist kümme tähistavad toiduga seonduvat, mis on mõistetav, kuivõrd keskaegne kloostridieedi põhikomponendid olid piirkonnast olenemata valdavalt leib, köögiviljad, vein ja loomsed produktid (ent mitte liha).⁹⁰ Ülejäänud kuuest märgist kolm (varahoidja, munk, ilmik) puudutavad aga otseselt klostriasukaid – nende märkide tähistatavad objektid on seega samuti kloostri lahutamatud osad.

Tabel 2: Täenduslikult ja viipeliselt sarnased märgid.

Canterbury		Cluny	
004: varahoidja	Imiteerida luku avamist.	Imiteerida luku avamist.	089: keldrivaht ⁹¹
049: refektoorium	Imiteerida söögi suhupanekut.	Imiteerida pöidla ja nimetissõrmega söögi suhupanekut.	095: refektoorium
054: leib	Seada kokku pöidlad ja nimetissõrmed.	Seada kokku pöidlad ja kaks järgmist sõrme, moodustada nii ring.	001: leib
055: nuga	Imiteerida ühe sõrmega teisel lõikamist.	Imiteerida sõrmega peopesal lõikamist.	053: nuga
057: keedetud köögiviljad ⁹²	Imiteerida vasaku käe servaga hakkimist.	Imiteerida sõrmega köögiviljade lõikumist.	007: köögiviljad

⁹⁰ Bruce 2007, lk. 79–80.

⁹¹ Canterbury "varahoidja" märgile vastavad mõisteliselt – ent mitte viipeliselt – ka Cluny 088 ("*camerlengo*" – imiteerida müntide lugemist) ja 090 ("aidavaht" – imiteerida vilja puistamist nõusse).

062: oad	Asetada nimetissõrm pöidla esimesele lülile.	Asetada nimetissõrm pöidla esimesele lülile.	005: oad
064: juust	Imiteerida käte vahel juustu pressimist.	Imiteerida käte vahel juustu pressimist.	017: juust
067: munad	Kraapida sõrmega vasakut põialt, imiteerides muna koorimist.	Imiteerida ühe sõrmega teisel muna koorimist.	006: munad
069: mesi	Puudutada sõrmega keelt.	Puudutada sõrmedega keelt.	021: mesi
070: kala	Imiteerida käega kala saba liikumist.	Imiteerida käega kala saba liikumist.	008: kala
073: õun 074: pirn	Sulgeda põial rusikasse.	Sulgeda põial rusikasse.	022: puuvili (õun või pirn)
100: kamm	Imiteerida sõrmedega kammimist.	Imiteerida kolme sõrmega kammimist.	055: kamm
106: mungakuub	Liigutada oma varrukast, puudutada kapuutsi.	Hoida väikese sõrme ja kahe järgnevaga varrukast, puudutada kapuutsi.	039: mungarüü
112: krihvel	Kolme sõrme koos hoides imiteerida kirjutamist.	Lüüa rusikaid kokku, imiteerida põialt ja nimetissõrme koos hoides kirjutamist.	057: kirjutusvahend
121: munk	Võtta kinni kapuutsist.	Hoida kinni kapuutsi tipust.	080: munk
126: ilmik	Hoida käega lõuast.	Hoida parema käega lõuast.	082: ilmik

Samatähenduslikud, ent erinevate viibetega märgid Canterbury ja Cluny leksikonides on järgnevad: abt, prior, kirikuteener, antifonaarium, missaraamat, epistlite raamat, vöö, missarüü, vein, evangeeliumiraamat, psalter, lauluraamat, *Regula*, piim, angerjas, kirss, voodikate/voodilina, padi, kingad/jalanõud, vesi, jalgasidemed/jalarätid, püksid, nõel, kirjutustahvel⁹³, piiskop, preester⁹⁴.

92 Cluny "köögiviljade" märgile vastab mõisteliselt – ent mitte viipeliselt – lisaks ka IM 058 ("värsked köögiviljad").

93 Clunys üks märk – "kirjutustahvel", Canterbury leksikonis eraldi "väike kirjutustahvel" (IM 113) ja "suur kirjutustahvel" (IM 114).

94 Clunys üks märk – "preester", Canterbury leksikonis eraldi "ilmikpreester" (IM 123) ja "abielutu preester" (IM 125).

Kloostrireformi aegadel olid abielus vaimulikud Inglismaal veel võrdlemisi levinud. -- Lawrence 2001, lk. 100.

Canterbury leksikon erineb Cluny omast ka viibete vormi poolest – kui 127st Canterbury viipest on liitviiped (st. koosnevad mitmest üksteisest sõltumatust osast) 51 (st. 40,2%), siis Cluny 118st viipest on liitviiped 58 (st. 49,2%). Samas koosnevad Canterbury liitviiped pigem abstraktsetest viipeelementidest (sh. ka "väike" – "suur" eristus vastavalt väikese sõrme ja põidla tõstmisega) ning vaid 8 (6,3% kõigist märkidest) märki kätkevad endas mõne teise märgi viibet, samas kui Cluny leksikoni puhul on see näitaja 30 (25,4% kõigist märkidest). Cluny leksikon opereerib seega väiksema hulga viipeüksustega, moodustades hulga märke liitvormidena, mille üks osa võib olla abstraktne, teine aga on tähendust kandev viibe. Nii näiteks moodustatakse Cluny "missaraamat" (065) liites üldmärgile "raamat" (064) ristimärk, sama seaduspära järgi moodustus "evangeeliumiraamat" (066) raamat + ristimärk otsaesisel ning "epistlite raamat" (067) raamat + ristimärk rinnal.⁹⁵ Canterbury leksikoni kaheksa säärast liitviibet on IM 026 "küünlajalg" (IM 025 "väike küünal" + imiteerida küünlajala hoidmist), IM 037 "väike küünlajalg" (IM 025 "väike küünal" + tõsta väike sõrm), IM 048 "piits" (IM 047 "ritv" + tõsta kaks sõrme), IM 086 "taimejook" (imateerida taimede purustamist + IM 083 "joomine"), IM 091 "sussid" (IM 093 "kingad" + silitada jala külgi), IM 092 "sokid" (IM 093 "kingad" + tõsta põial), IM 099 "küünenuga" (IM 055 "nuga" + imiteerida raseerimist") ja IM 106 "mungakuub" (IM 101 "särk" + IM 121 "munk").

3.3. JÄRELDUSED

Viipesüsteemi ülekandumisel mandril asuvaist kloostreist Inglismaale toimusid leksikonis ulatuslikud muutused. Sellal kui Cluny leksikoni märkidest moodustavad olulise osa jumalateenistusliku eluga seotud viiped (sh. missa osad) ning kloostriasukaid tähistavad märgid, on Canterburys rõhk pigem tarbeesemetel. Seega võib öelda, et Canterbury leksikoni oli võimalik rakendada laiemalt, samas kui Cluny leksikon on kloostrielu puhtpraktilises sfääris piiratum. Lisaks sellele tekkisid arvatavasti juba kloostri viipekeele kombe jõudmisel

⁹⁵ Raamatu üldmärki tähistati väljasirutatud käega raamatu lehe pööramist imiteerides. -- Bruce 2007, lk. 180.

Inglismaal kohalikud märgid. Kuna kahe leksikoni viibete laad on võrdlemisi erinev – Canterburys on kasutatud suuremat hulka eritähenduslike viipeelemente, samuti vähem liitviipelisi märke – ning ka leksikaalsed erinevused on ulatuslikud, kuivõrd Cluny 118 märgist esineb tähenduslikult Canterburys vähem kui pool, ning viipeliselt kattuvaid on vaid 16 (13,6% Cluny leksikonist; 20 märki ehk 16,9% kui lisada ka muutunud tähendusega märgid), annab see kokkuvõttes alust arvata, et üle võeti esmajoones kloostri viipekeel kui kontseptsioon, mitte niivõrd fikseeritud Cluny (või Fleury) viipekeel.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli analüüsida benediktlaste kloostri viipekeelt, näitlikustades seda 11. sajandi Inglismaal kirja pandud *Indicia monasterialia* („Kloostri märgid“) nimelise viipeleksikoni abil.

Töö esimene peatükk andis ülevaate monastilise vaikimise alustest, nii kõrbeisade („Kõrbeisade ütlused“ e. *Apophtegmata patrum*) kui ka lääne monastitsismi üheks aluseks olnud *Regula Benedicti* põhjal. Samuti käsitles peatükk lühidalt benediktlaste kloostri viipekeele teisi vorme (st. lisaks Canterbury leksikonile anti ülevaade ka Fleury ja Hirsau leksikonidest) ning *Indicia monasterialia* üldist olmelist tausta Inglismaal anglosakside ristiusustamisest 10. sajandi kloostri reformini.

Teises peatükis analüüsiti Canterbury leksikoni viipeid eesmärgiga leida seoseid viibete tähenduse ning iseloomu vahel. Toetudes Wilhelm Wundti neljaosalisele (demonstratiivne – imiteeriv – konnotatiivne – sümboolne) žestide klassifikatsioonile. Säärase tüpologiseerimise tulemusena ilmnas, et sümboolsust esineb usueluga seotud žestide puhul rohkem, on sügavamate järeltunde tegemine raske. Küll aga usub autor, et analoogne analüüs võiks anda tulemusi, kui võtta vaatluse alla mitu erinevat viipeleksikoni, kuivõrd ühe leksikoni piires ei pruugi ilmuda kõik (benediktlaste) kloostri viipekeelele omased tunnusjooned.

Kolmandas peatükis võrreldi Canterbury viipesüsteemi selle Cluny vanemsüsteemiga, tuvastamaks, mil määral on Cluny leksikoni osad Canterbury leksikonis säilinud. Ilmnes, et muutumatuna üle kandunud märkide hulk on eeldatust väiksem. Ehkki geograafiliste ja sotsiaalsete olude erinevustest tingitud varieeruvus on kahe süsteemi võrdlemisel oodatud, on kõigist Cluny märkidest Canterbury esindatud napp kuuendik. Kuivõrd on teada, et Canterbury kloostri viipekeele saamine ei olnud juhuslike kohtumiste tagajärg, vaid otseselt seotud mandrilt Inglismaale saadetud Cluny taustaga munkadega, võib kahe leksikoni niivõrd vähene ühisosa autori arvates viidata selle sellele, et Canterbury mitte ei võetud omaks Cluny viipekeelt, mida seejärel oleks mugandatud, vaid pigem võeti üle kloostri viibete kontseptsioon, millele seejärel rajati oma Cluny-mõjuline viipesüsteem.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

1. ALLIKAD

Beda Venerabilis, *Ecclesiastical History of the English Nation*, Medieval Sourcebook, Fordham University <http://www.fordham.edu/halsall/basis/bede-book1.asp> (06. aprill 2014)

Friedrich **Klüge**, „Zur Geschichte der Zeichensprache: Angelsächsische Indicia Monasterialia“ – *Monastic Sign Languages. Approaches to Semiotics* 76, toim. Sebeok, Thomas A., Umiker-Sebeok, Jean. (Berliin: Mouton de Gruyter 1987), pp. 461–485 (allikapublikatsioon)

Die Benediktsregel. Eine Anleitung zu christlichem Leben. Der vollständige Text der Regel lateinisch – deutsch. Düsseldorf: Benzinger Verlag 2000

Benedicta **Ward** (tlk.), *The Sayings of the Desert Fathers. The Alphabetical Collection.* Kalamazoo: Cistercian Publications 1984

2. KIRJANDUS

Kristlike ordude kultuurilugu, toim. Peter **Dinzelbacher**, James Lester **Hogg**, Tartu: Johannes Esto ühing 2004

Debby **Banham**, *Monasteriales Indicia: The Anglo-Saxon monastic sign language*, Pinner: Anglo-Saxon Books 1991

Robert A. **Barakat**, *The Cistercian Sign Language: A Study in Non-Verbal Communication*, Kalamazoo: Cistercian Publications 1975

Robert A. **Barakat**, „On Ambiguity in the Cistercian Sign Language.“ – *Sign Language Studies* 8, October 1975, pp. 275–289

Nigel **Barley**, „Two Emendations to the Indicia Monasterialia“ – *Neophilologische Mitteilungen* 78, 1977

Nigel **Barley**, „Two Anglo-Saxon Sign Systems Compared“ – *Monastic Sign Languages. Approaches to Semiotics* 76, toim. Sebeok, Thomas A., Umiker-Sebeok, Jean. Berliin, Mouton de Gruyter 1987, pp. 55–65

Lois **Bragg**, „Visual-Kinetic Communication in Europe Before 1600: A Survey of Sign Lexicons and Finer Alphabets Prior to the Rise of Deaf Education“ – *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 2, 1997, pp. 1–25

- Peter **Brown**, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200–1000*, 2nd ed. Oxford: Blackwell Publishing 2003
- Scott G. **Bruce**, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Cluniac Tradition c. 900–1200*. Cambridge: Cambridge University Press 2007
- Juan C. **Conde-Silvestre**, „The Code and Context of Monasteriales Indicia: A Semiotic Analysis of Late Anglo-Saxon Monastic Sign Language“ – *Studia Anglica Posnanensia* 36, 2001, pp. 145–169
- Marilyn **Daniels**, *Benedictine Roots in the Development of Deaf Education: Listening with the Heart*. Westport: Praeger Publishers 1997
- Eamon **Duffy**, *Saints & Sinners: A History of the Popes*. New Haven–London: Yale University Press 2002
- Marilyn **Dunn**, *The Emergence of Monasticism: From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing 2007
- Meelis **Friedenthal**, *Sevilla Isidoruse võimalikust mõjust suhtumisele paganlusse Briti saartel VII ja VIII sajandil*. Magistriväitekiri, Tartu ülikooli usuteaduskond 2001 (käsikiri TÜ raamatukogus).
- Helmut **Gneuss**, *Origin and Provenance of Anglo-Saxon Manuscripts: The Case of Cotton Tiberius A.iii*, viidatud läbi R.M. **Liuzza** (tlk./toim.), *Anglo-Saxon Prognostics: An Edition and Translation of Texts from London, British Library, MS Cotton Tiberius A.III*. Anglo-Saxon Texts 8, Cambridge: D.S. Brewer 2010
- William **Harmless** SJ, *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism*. Oxford: Oxford University Press 2004
- George **Herring**, *An Introduction to the History of Christianity: From the Early Church to the Enlightenment*. London: Continuum International Publishing Group 2006
- Rohini **Jayatilaka**, „The Old English Benedictine Rule: writing for women and men.“ – *Anglo-Saxon England* 32 (december 2003), pp. 147–187
- Fred **Karlsson**, *Üldkeeleteadus*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2002
- Adam **Kendon**, *Gesture: Visible Action as Utterance*. Cambridge: Cambridge University Press 2010
- C.H. **Lawrence**, *Medieval Monasticism* (3rd ed.). Essex: Longman 2001
- Jacques **Le Goff**, *Keskaja Euroopa kultuur*. Tallinn: Kupar 2001
- Ursula **Lenker**, „The Monasteries of the Benedictine Reform and the 'Winchester School': Model Cases of Social Networks in Anglo-Saxon England?“ – *European Journal of English Studies* 4, 2000, pp. 225–238
- Wilhelm S. **Logemann**, „Zu den „Indicia Monasterialia““ – *Englische Studien* 12, toim. Eugen **Kölbin**, Verlag von Gebr. Henninger 1889.
- Raoul **Mortley**, „Negative Theology and Abstraction in Plotinus“ – *The American Journal of Philology* 96, 1975, pp. 363–377

Tim **Pestell**, *Landscape of Monastic Foundation: The Establishment of Religious Houses in East Anglia, c. 650–1200*. Woodbridge: The Boydell Press 2004

„Schweigen“ (C.E. Kunz) – *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. IX. Freiburg: Herder Verlag 2000, pp. 332–336

Tallinna ja kogu Eesti metropoliit **Stefanus**, *Kõrbeisade vaimsus: Katsumus kogu eluks*. Tallinn: Püha Platoni seminar 2008

William C. **Stokoe**, *Language in Hand: Why Sign Came before Speech*. Washington: Gallaudet University Press 2001

3. VEEBIMATERJALID

„amic“ *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*. (24. aprill 2014), <http://www.britannica.com.ezproxy.utlib.ee/EBchecked/topic/20539/amic>

Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary. Online edition. <http://bosworth.ff.cuni.cz>

Tracy-Anne **Cooper**, *Two Previously Unrecorded Marginal Illustrations in a Christ Church Canterbury Manuscript: Cotton Tiberius A.III*, Kent Archaeological Society, <http://www.kentarchaeology.ac/authors/014.pdf> (20. aprill 2014)

Do any monasteries in the U.S. still use sign language? Trappists.org <http://www.trappists.org/visitor-questions/do-any-monasteries-us-still-use-sign-language> (11. aprill 2014)

Ethnologue report for language code: mzg, Ethnologue. Languages of the world. http://archive.ethnologue.com/16/show_language.asp?code=mzg (26. veebruar 2014)

ON THE BENEDICTINE MONASTIC SIGN LANGUAGE, BASED ON THE EXAMPLE OF THE ANGLO-SAXON *INDICIA MONASTERIALIA*

SUMMARY

The aim of this study is to explore the little-researched field of monastic sign languages (MSL), focusing on the Anglo-Saxon form of the Benedictine MSL itself which first developed in the Cluny Abbey. The study focuses on the 11th century Old English text titled *Indicia monasterialia* which contains the lexicon of the MSL used in Christ Church monastic community in Canterbury, England.

The first chapter is concerned with the historical background of monastic silence and the events leading to the adoption of a silent lexicon in Canterbury. It contains an overview of the development of the practice of monastic silence, based primarily on *The Sayings of the Desert Fathers* and the monastic rule of St. Benedict of Nursia. The chapter also briefly examines other monastic sign lexicons derived from the Cluniac tradition, and summarises the important developments in Christianity in pre-Norman England, focusing on St. Augustine's mission to the Anglo-Saxons in the late 6th century and the monastic reform in the 10th century.

The second chapter first describes the Canterbury sign lexicon, then focuses on the signs of the Canterbury sign lexicon with the aim to categorise them based on their character, in order to find possible links between the character of individual signs and their meanings. The approach used here follows that of

Wilhelm Wundt (1832–1920), who divided gestures into four: (1) demonstrative, which more or less directly point to an object or action; (2) mimic, which imitate an object; (3) connotative, in which case imitating a part of the object is used to symbolise the whole; and (4) symbolic, which bear no direct connection to the object it denotes, but are in some way symbolically connected to it (e.g. the sign for a missal is to do as if one blesses). By classifying the Canterbury signs according to this system, it has become clear, that signs related to religious life (mass, monastic officials) are prone to having a symbolic character. However, no further conclusions can be drawn from this categorisation. However, the author believes that a further analysis of several MSL lexicons could possibly reveal additional character – meaning connections.

The third chapter contains a description of the Cluniac sign lexicon, followed by a comparison of the signs presented in the lexicons of Canterbury and Cluny. Cluniac sign language is considered to be the parent system (even though its official lexicon was possibly written down later than that of Canterbury) of the MSL used in Canterbury and the aim of this comparison is to establish as to which degree did the monks in 10th century Canterbury adopt the Cluniac MSL. It appears, that of the 118 signs in the Cluniac lexicon, only 20 appear in the Canterbury lexicon in a recognisably similar form, and only 16 (less than 15% of the Cluniac lexicon) as pointing to the same object as in the system of Cluny. Thus, it could be said that while the connection between the continental and insular monastic sign languages has been documented, the monks at Canterbury likely borrowed the concept of monastic signs, rather than the actual Cluniac MSL.

LISA 1: KLOOSTRIMÄRGID

Indicia monasterialia tõlkimisel on lähtetekstina kasutatud Friedrich Klüge 1885. aastal ilmunud artiklis „Zur Geschichte der Zeichensprache: Angelsächsische Indicia Monasterialia“ esitatud transkriptsiooni.⁹⁶ Alajaotustes ning numeratsioonis on lähtutud Klüge artiklist. Alliktekst ise on ära toodud lisa 2. Nurksulgudes on esitatud lugemist hõlbustav tekst, ümarsulgudes tõlkevariandid.

KLOOSTRIMÄRGID

Need on need märgid, mida kloostris pidama ja agaralt Jumala abiga järgima peab seal, kus reeglite käsu järgi vaikust pidada tahetakse.

- I 001. Esmalt abti märk on, et seatakse kaks sõrme oma pea juurde ja puudutatakse nendega oma juukseid.
002. Diakoni märk on, et tehakse rippuva käega,⁹⁷ nagu tahetaks väikest kella lüüa.
003. Kui midagi kloostriülema⁹⁸ kohta näidata tahetakse, siis tõstetakse

96 Esmailmumine Friedrich **Klüge**, „Zur Geschichte der Zeichensprache.“ – *Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft* 2, Leipzig 1885. Siinkohal kasutatud kordustrükki Friedrich **Klüge**, „Zur Geschichte der Zeichensprache: Angelsächsische Indicia Monasterialia“ – *Monastic Sign Languages. Approaches to Semiotics* 76, toim. Thomas **Sebeok** & Jean **Umiker-Sebeok**, Berliin: Mouton de Gruyter 1987, pp. 463–474.

97 St. lõdva käega.

98 Originaaltekstis esinev *prāfost* võib BT (<http://bosworth.ff.cuni.cz/025335>) sõnul tähendada ka lihtsalt ametiisikut, ohvitseri või muud võimukandjat, ent siinkohal on suure tõenäosusega viidatud priorile, ehk otseselt abtile alluvale ametikandjale, n.ö. „teisele mehele kloostris“ (ld. *praepositus*).

nimetissõrm oma pea kohale, sest see on tema märk.

004. Siis on varahoidja märk, et pööratakse käega, nagu tahetaks lukku avada.

005. Õpetaja, kes lapsi (last) õpetab, märk on nii, et seatakse kaks sõrme oma kahele silmale ja tõstetakse üles oma väike sõrm.

006. Kirikuteenri märk on, et seatakse kaks sõrme oma kahele silmale ja tehakse käega, nagu tahetaks rippuvat kella lüüa⁹⁹.

007. Kui sa tahad midagi kiriku kohta näidata, siis tee kahe käega nagu helistaksid kella ja sea siis nimetissõrm oma suu juurde ja seejärel tõsta teda ülespoole.

II Need on nende raamatute märgid, mida kirikus jumalateenistusel tarvitama peab.

008. Siis kui sa antifonaariumi tahad, siis liiguta oma paremat kätt ja sikuta(?) oma põialt, sest nii seda näidatakse.

009. Kui sa missaraamatut tahad, siis liiguta oma kätt ja tee nagu õnnistaksid.

010. Epistlite raamatu märk on, et liigutatakse oma kätt ja tehakse põidлага ristimärk oma laubale, sest Jumala sõna loetakse ka sellest (ristimärgist) nagu ka Kristuse raamatust¹⁰⁰.

011. Siis kui sa tropaariumi tahad, siis keera oma parema nimetissõrmega üle rinna ettepoole nagu (?)¹⁰¹ tahaksid.

012. Kui sa mingit piklikku raamatut tahad, siis siruta oma vasak käsi <välja> ja liiguta seda ja sea oma parem <käsi> üle <vasaku> käsivarre raamatu pikkuselt.

III 013. Siis kui sa õlarätti¹⁰² tahad, siis silita kahe nimetissõrmega pea pealt mööda põski alla kuni oma käteni.

014. Kui sa albat tahad, siis liiguta käega pisut oma rüüd.

015. Kui sa vööd tahad, siis sea oma käsi oma naba alla ja puuduta oma puusi.

016. Siis kui sa stoolat tahad, tee kahe käega <ring> ümber oma kaela ja silita siis

99 Vngl. *teón*, sõnast *teóhan* – tõmbama.

100St. evangeeliumist.

101 *Notian*. BT antud tähendus „kasutama“ (<http://bosworth.ff.cuni.cz/023934>) ei sobi siinkohal konteksti.

102 Õlarätt e. humeraal e. amiktus oli preestri liturgiliste rõivaste osa, mida kanti alba all. Tegu oli neljakandilise valge riidetükiga, mida kanti ümber õlgade ja kaela. -- „amice“, *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*. (24. aprill 2014), <http://www.britannica.com.ezproxy.utlib.ee/EBchecked/topic/20539/amice>

<selle> alt¹⁰³.

017. Kui sa missarüüd tahad, siis silita väljasirutatud käega alla üle oma rinna.

018. Kui sa maniplit tahad, siis silita parema käe servaga üle oma vasaku <käe>.

IV 019. Kui sa armulauaande tahad, siis liiguta oma rüüd ja tõsta üles oma käed.

020. Karika ja taldriku märk on, et hoitakse üleval oma käsi ja õnnistatakse.

021. Kui sa oblaate¹⁰⁴ tahad, siis kõverda oma nimetissõrm oma põidla juurde.

022. Siis kui sa veini tahad, siis tee kahe sõrmega, nagu sa tahaksid tunnilt punni <eest> tõmmata.

023. Kui sa veinisarve tahad, siis tee parema nimetissõrmega oma vasakul käel, nagu sa tahaksid punni tõmmata, ja tõsta nimetissõrm oma pea juurde.

024. Siis kui sa viirukiholdjat tahad, siis pööra oma kätt allapoole ja liiguta seda nagu segaksid.

025. Kui sa küünlaid vajad, siis puhu oma nimetissõrmele ja tõsta üles oma põial.

026. Kui sa küünlajalga tahad, siis puhu oma nimetissõrmele ja hoia oma kätt poolavatuna nagu sul oleks küünlajalg <käes>.

027. Kui sul väikest küünalt vaja on, siis puhu oma nimetissõrmele.

028. Siis kui sa küünlaalust tahad, siruta välja oma vasak käsi ja aseta see risti oma parema käega.

V Need on nende raamatute märgid, mida matutiinidel tarvitatama peab.

029. Kui sa Piiblit tahad, siis liiguta oma kätt ja tõsta üles oma põial ja sea käsi lapiti oma põsele.

030. Siis kui sul martüroloogiumi vaja on, siis liiguta oma kätt ja aseta parem nimetissõrm üle oma teise käe ja sea käsi lapiti enda põsele.

031. Kui sa mingit teist raamatut, milles on evangeeliumitekst, tahad, siis aseta oma parem käsi oma põse alla ja tee ristimärk oma pea ees.

103 St. lõua alt.

104 Ehkki vanainglise sõna *oflæte* (BT <http://bosworth.ff.cuni.cz/024329>) vastab ld. *oblatus*'ele ning kannab vanainglise keeleski mitut erinevat tähendust (oblaat oli ka kloostriks kasvatada antud laps), on siinkohal – arvestades fraasi paigutust tekstis – mõista seda laiemas tähenduses kui „andi“, ning esmajoones hoopiski kitsamas tähenduses – kui „armulaualeiba“. Armulauaandide tähistamiseks on küll ka eraldi viibe. Võimalikku seletust vt. põhitekstist lk. .

032. Siis kui sa psaltrit vajad, siis silita oma parema nimetissõrmega oma vasakul käel nagu sa palju (?)¹⁰⁵ tahaksid.

033. Lauluraamatu märk on, et liigutatakse oma väljasirutatud kätt ja hoitakse üleval oma väikest sõrme.

VI 034. Siis kui sa lampi tahad, siis tõsta väljasirutatud sõrmedega üles parem käsi ja puhu oma nimetissõrmele.

035. Siis kui sa suurt risti tahad, siis aseta oma <vasak> sõrm üle oma parema sõrme ja tõsta üles oma põial.

036. Väikese risti märk on seesama: tõsta üles oma väike sõrm.¹⁰⁶

037. Siis kui sa kusagil väikest küünlajalga tahad, siis tee nagu me varem ütlesime¹⁰⁷ ja tõsta üles oma väike sõrm.

038. Kui mingi vaevuse (haiguse) tõttu kirikus istuda tahetakse, siis pööratagu oma käsi allapoole ja palutagu langetatud päi luba ja asetatagu oma käsi oma rinnale.

039. Kui sa tahad, et keegi, kes istub, püsti tõuseks, siis pööra oma kätt ja ava seda veidi ülespoole.

040. Kui sa tahad, et ta istuks, siis pööra <sega> allapoole ja langeta seda veidi allapoole.

VII 041. Kui mingile (mõnele) vennale pakutakse midagi, mida tal küllalt on, siis <sa> pööra tema kätt lapiti allapoole ja siruta seda veidi väljapoole.¹⁰⁸

042. Kui ta pakutut tahab, siis pööraku ta oma kätt serviti allapoole ja liigutagu seda veidi enda poole.

043. Kui ta seda ei taha, liigutagu niimoodi¹⁰⁹ veidi eemale.

044. Kui sa midagi kapiitlihoone kohta näidata tahad, siis sea oma käsi oma pea ette ja kummardu veidi nagu paluksid andestust.

105 *Bewitan*. Sõna-sõnalt „valvama“, „hoold kandma“ (BT <http://bosworth.ff.cuni.cz/040294>).

106 Üldine tendents Cluny traditsioonis on, et kui suuri asju tähistatakse pöidlaga, siis väikeseid väikese sõrmega (**Conde-Silvestre** 2001, lk. 156), mistõttu siinset lauset tuleks mõista: „Väikese risti märk on seesama, aga tõsta üles oma väike sõrm.“

107 St. varem küünlajalast kõneldes. vt. IM 26.

108 Siinkohal on tegemist ainsa IM märgiga, mis kätkeb endas füüsilist kontakti teise inimesega.

109 St. kätt.

045. Siis kui sa väikest martüroloogiumi tahad, siis liiguta oma kätt ja aseta nimetissõrm üle oma kõri ja tõsta üles väike sõrm.

046. Reeglite¹¹⁰ märk on, et sa liigutad oma kätt ja silitad nimetissõrmega mööda oma vasakut kätt nagu jooniksid.

047. Kui sa ritva tahad, siis liiguta oma rusikat nagu tahaksid lüüa.

048. Siis kui sa piitsa tahad, siis liiguta oma rusikat just nagu me enne ütlesime, ja tõsta üles kaks sõrme.

VIII 049. Kui sa midagi söögitoa märgiga näidata tahad, siis sea oma kolm sõrme nagu paneksid sööki suhu.

050. Siis kui sa toolikatet tahad, siis sikuta (näpista) kahe sõrmega oma rõivaid, siruta välja oma käed ja liiguta neid nagu tahaksid istet kohendada.

051. Kui sa <söögi ajal> ettelugeja või kellegi teise jaoks klapptooli (kokkupandavat tooli) tahad, siis suru oma käed kokku ja liiguta neid sellisel viisil nagu teed siis kui <tooli> kokku voltida tahad.

052. Kui sa laudlina (lauakatet) tahad või rätikut, siis sea oma käed üle oma süle ja siruta nad välja nagu siluksid lina.

053. Kui sul <söögi>nõud tarvis on, siis tõsta üles oma teine käsi¹¹¹ ja siruta harali oma sõrmed.

054. Siis kui sa leiba tahad, siis sea oma põidlad kokku ja <nende> ette oma nimetissõrmed üksteise vastu.

055. Kui sul nuga vaja on, siis 'lõika'¹¹² oma sõrmega üle teise <sõrme> nagu tahaksid lõigata.

056. Kui sa orki¹¹³ vajad, siis liiguta oma kätt nagu tahaksid orgiga/vardast/lusikaga süüa.

110 St. suure tõenäosusega *Regula Benedicti*, ehkki teoorias ei saa välistada selle viipe kehtivust ka teiste kloostrireeglite kohta.

111 Tõenäoliselt on mõeldud vasakut kätt.

112 Vngl. *snīðan* (BT <http://bosworth.ff.cuni.cz/028240>) ja *cyrif* (<http://bosworth.ff.cuni.cz/042463>) viitavad mõlemad otseselt lõikamisele. Siinkohal tuleks esimest mõista siiski metafoorselt.

113 Originaaltekstis esinev *sticca* (BT <http://bosworth.ff.cuni.cz/028938>) esmane tähendus on „ork“ või „varras“, samas kannab see sõna ka tähendust „lusikas“, mistõttu on siinkohal raske täie kindlusega öelda, millist söögiriista on mõeldud. **Klüge** 1885 tõlgib *sticca* saksa keelde kui *Gabel* (kahvel), mis tundub paraku olevat ebatäpne.

IX 057. Keedetud köögiviljade märk on, et sa liigutad oma teist¹¹⁴ kätt serviti allapoole nagu tahaksid köögivilju hakkida.

058. Siis kui sa rohelisi¹¹⁵ köögivilju tahad, siis sea oma sõrm oma vasakule käele.

059. Kui sa porrulauke soovid, siis tee oma sõrmega nagu puuriksid oma kätte ja pane käsi lapiti nina juurde nagu nuusutaksid midagi.

060. Pudru märk on, et sa liigutad oma rusikat nagu segaksid putru.

061. Siis kui sa pipart tahad, siis koputa <ühe> nimetissõrmega teisele <nimetissõrmele>.

062. Kui sa ube tahad, siis sea oma nimetissõrm ettepoole oma põidla esimesele lülile.

063. Herneste märk on, et seatakse oma põial väikese sõrme ette.¹¹⁶

X 064. Siis kui sa juustu tahad, siis sea oma käed lapiti kokku nagu pressiksid <juustu>.

065. Kui sa võid või rasva tahad, siis silita kolme sõrmega oma käe sisekülge.

066. Kui sa piima soovid, siis silita parema käega oma vasakut sõrme sellisel viisil nagu lüpsaksid.

067. Kui sa mune vajad, siis kraabi sõrmega oma vasakut põialt.

068. Siis kui sa soola tahad, siis, kolm sõrme koos, raputa kätt nagu tahaksid millelegi soola raputada¹¹⁷.

069. Mee märk on, et sa sead sõrme keelele.

XI 070. Siis kui sa kala tahad, siis liiguta kätt sel viisil nagu ta¹¹⁸ oma saba liigutab, kui ta ujub.

071. Angerja märk on, et liigutatakse oma paremat kätt ja siis seatakse see üle oma vasaku käsivarre, vasak käsi välja sirutatud, ja silitatakse oma parema käega üle selle, nagu lõiguks, just nagu tehakse angerjaga siis, kui teda vardasse ajada tahetakse.

114 Tõenäoliselt on siingi mõeldud vasakut kätt.

115 St. värsked.

116 Klüge 1885. tekstis on objektina siinkohal nimetatud *cesena*, mis viitab kressile. Siinkohal tuleks (ka viibet ennast arvestades) lugeda pigem *pesena*. -- **Conde-Silvestre** 2001, lk. 148n

117 Originaaltekstis *seltan* – „soolama“.

118 St. kala.

072. Kui sa austrit tahad, siis sule vasak käsi nii nagu sul oleks auster käes ja tee noaga või sõrmedega nagu tahaksid austrit avada.

XII 073. Siis kui sa õuna soovid, siis kõverda oma parem põial oma käe keskele¹¹⁹ ja hoia (võta) sellest sõrmedega ja tõsta rusikas üles.

074. Kui sa pirni tahad, siis tee rusikaga nagu me äsja ütlesime ja pane oma sõrmed käepikkuselt kokku.

075. Siis kui sa ploome tahad, siis sule samamoodi vasak käsi ja silita <parema> nimetissõrmega mööda oma rusikat.

076. Kirsside märk on, et sa sead vasaku pöidla väikese sõrme lülile ja siis pigistad seda parema käega.

077. Kui sa laukaploome¹²⁰ ihkad, siis sea oma põial samal viisil ja torka nimetissõrmega vasakusse kätte nagu okka, millel nad kasvavad, märk.

078. Siis kui sa mingil põhjusel soolaliha tahad, siis pigista paremaga¹²¹ vasakut <kätt sealt> alt, kus liha kõige paksem on, ja tee kolme sõrmega nagu soolaksid.

XIII 079. Siis kui sa tassi või (?)¹²² tahad, siis langeta käsi ja aja oma sõrmed harali.

080. Siis kui sa kaant tahad, siis tõsta poolavatult vasak käsi ja samamoodi parem ja sea see siis üle vasaku nagu paneksid tassile kaant <peale>.

081. Suure kausi märk on, et sa tõstad üles parema käe ja ajad harali sõrmed ja asetad siis nimetissõrme huultele ja tõstad üles pöidla.¹²³

082. Kui sa väikest jooginõud tahad, siis tõsta üles kolm sõrme ja aseta parem nimetissõrm huultele ja tõsta üles väike sõrm.

083. Siis kui sa juua tahad, siis aseta nimetissõrm piki oma suud.

084. Kui sa tilgutatud veini¹²⁴ soovid, siis tee parema nimetissõrmega vasakul kael

119 St. peopessa.

120 Laukaploom on okkalise laukapuu (*Prunus spinosa*) vili.

121 St. parema käega.

122 *Institiam*. BT's sisaldub see sõna *pyrstan* („janutama“) kirjes. Võimalik, et lauset võiks siinkohal mõista ka umbes nii: „Siis kui sa tassi tahad või kui sul janu on, siis langeta käsi ja aja oma sõrmed harali.“

123 Klüge 1885 tekstis esinev *wicel*- on tõenäoliselt eksimus ning selle koha peal peaks paiknema sõna *micel* - „suur“.

124 „Tilgutatud vein“ oli arvatavasti mõni veinipõhine jook.

nagu tahaksid tunnile punni ette panna¹²⁵ ja langeta nimetissõrm ja näpista seda kahe sõrmega nagu tahaksid tilka ära pühkida.

085. Õlle märk on, et sa hõõrud <üht> kätt teise vastu.

XIV 086. Siis kui sa taimejooki¹²⁶ tahad, siis liiguta rusikat nagu tahaksid taimi purustada ja aseta nimetissõrm oma huultele.

087. Kui sa midagi magamisruumi märgiga näidata tahad, siis aseta parem käsi oma parema põse alla.

088. Siis kui sul lampi vaja on, siis tee maa kohal nimetissõrmega ring – kui sa tead mille peal – ja niisuta oma <teise> nimetissõrmega nagu sa tahaksid tahti seada.

089. Siis kui sa voodikatet tahad, siis liiguta oma rõivast ja aseta käsi oma põse juurde.

090. Padja märk on, et sa teed nimetissõrmega sule märgi oma vasaku käe sisse¹²⁷ ja asetad selle¹²⁸ kõrva juurde.

XV 091. Kui sa susse tahad, siis sea nimetissõrm oma jalale ja silita jala külgi viisil, nagu nendega tehakse.

092. Sokkide märk on, et sa sead nimetissõrme [nagu öeldud?] ja tõstad üles pöidla.

093. Siis on kingade märk, et sa sead selgesti nimetissõrme oma jalale ilma muu märgita.

094. Hoovi (aia)¹²⁹ märk on, et sa sead parema käe lapiti üle oma kõhu ja selle märgiga pead sa oma vanemalt (ülemalt) paluma, kui sa sinna soovid.

XVI 095. Kui sa midagi vannimaja märgiga näidata tahad, siis silita parema

125 Vngl. *tæppian*.

126 Tekstis esineb siinkohal sõna *burhrest*, mida BT tõlgib kui „eraldi ruumis paiknev voodi“. Samas viitab kirjeldatud viibe selgelt taimedele ning joomisele (joomine vt. IM 083) ning sõna *burhrest* tähendust on ebaselge. Nigel Barley on sellele kohale pakkunud sõna *beordrest*, mis viitaks tagasi eelnevale õlle (*beor*) märgile. Debby Banham on pidanud õigemaks käsitleda märki tähenduses *wyrtdrenc* - „taimejook“. -- **Conde-Silvestre** 2001, lk. 149n

127 St. vasakusse peopessa.

128 St. nimetissõrme.

129 **Klüge** 1885 transkriptsioonis see sõna puudub. Tõlkes olen lähtunud infost **Conde-Silvestre** 2001, lk. 151.

käega lapiti üle oma rinna ja üle oma kõhu nagu tahaksid pesta.

096. Siis kui sa märgiga paluda tahad, et sa pead pesta võiks, siis silita lahtise käega oma juukseid nagu peseksid neid.

097. Kui sul vett vaja on, siis tee nagu tahaksid käsi pesta.

098. Kui sa seepi tahad, siis hõõru käsi kokku.

099. Kūūnenoa märk on, et sa teed <ūhe> nimetissõrmega teisel nagu tahaksid lõigata, ja siis silita sõrmega oma põske nagu tahaksid raseerida.

100. Siis kui sa kammi tahad, siis silita sõrmedega mööda oma juukseid alla nagu kammiksid neid.

XVII 101. Kui sa särki tahad, siis võta oma varrukas(t) ja liiguta seda.

102. Aluspükste (?) märk on, et sa silita kätega <mööda> oma reit üles.

103. Siis kui sa jalasidemeid tahad, siis tee kätega <ring> ümber oma sääre.

104. Kui sa pükse tahad, siis silita kätega mööda oma säärt üles.

105. (?)¹³⁰ märk on, sa sirutad ette oma vasaku varruka ja sikutad seda seest (siseküljelt) oma vasaku käega.

106. Siis kui sa mungakuube tahad, siis liiguta oma varrukat ja võta [kinni] oma kapuutsist.

107. Kui sul mingi ülesande jaoks skapulaari tarvis on, siis silita mõlema käeservaga üle mõlema käsivarre, ümber selle koha, kus skapulaari varrukad lõppevad.

108. Siis kui sa kindaid tahad, siis silita ühe käega lapiti [mööda] teist.

XVIII 109. Kääride märk on, et sa liigutad parema käe nimetissõrme ja keskmist sõrme mingi riide peal nagu tahaksid seda kääridega lõigata, või ümber oma pea (oma pea juures) nagu tahaksid juukseid lõigata.

110. Kui sul nõela vaja on, siis voldi parema käega oma vasaku varruka serv üle oma vasaku nimetissõrme ja tee kolme sõrmega selle kohal nagu tahaksid õmmelda.

111. Pagarikoja märk on, et tehakse mõlema poolavatud käega nagu tahetaks

130 *Gylece* on BT järgi (<http://bosworth.ff.cuni.cz/051353>) teatav mungarõivaste osa, ent on ebaselge, milline nimelt.

tainast venitada (sõtkuda).

112. Siis kui sa krihvilit tahad, siis sea kolm sõrme kokku nagu sul oleks krihvel ja liiguta sõrmi nagu sa kirjutaks ja osuta siis nimetissõrmega.

113. Kui sa väikest vahatahvlit (kirjutustahvlit) tahad, siis siruta oma käed välja ja sea nad üksteise juurde ja pane nad kokku nagu sa voldiksid tahvlit.

114. Siis kui sa suurt vahatahvlit (kirjutustahvlit) tahad, siis silita kahe sõrmega oma rinnaesisel nagu kustutaksid <midagi> ja silita oma käsivart ja sea <parem> käsi vasaku käe küünarnukile.

115. Kui sul joonlauda pole, siis siruta käed üles ja silita nimetissõrmega mööda vasakut kätt nagu jooniksid.¹³¹

116. Siis kui sa tindisarve tahad, siis tõsta kolm sõrme nagu sa tahaksid kasta <sulge tindi sisse> ja langeta käsi ja sulge sõrmed nagu sa tahaksid tindisarve võtta.

117. Sule¹³² märk on, et sa paned kolm sõrme kokku nagu sul oleks sulg ja nagu kastaksid teda <tindi sisse> ja liigutad sõrmi nagu tahaksid kirjutada.

XIX 118. Kuninga märk on, et sa langetad oma käe ja hoiad <kätt> oma pea peal <, tehes> kõigi sõrmedega krooni märgi.

119. Kuninga naise märk on, et sa silidad oma pea ümber <ringi> ja sead siis käe pea peale.

120. Piiskopi märk on, et sa silidad käega üle iga (mõlema) õla mööda rinda alla ristimärgis.

121. Kui sa midagi mingi munga kohta näidata tahad, kelle märki sa ei tunne, siis võta <kinni> oma kapuutsist.

122. Nunna märk on, et sa sead nimetissõrmed oma pea ette ja silidad mööda põske alla loori märgis (loori märgiga).

123. Kui sa ilmikpreestrit tahad, kes munk pole, siis näita nimetissõrmega nagu teeksid ringi ja väljasirutatud käega sel viisil nagu õnnistaksid.

131 Analoogne märgiga IM 46 („reeglid“). Siinkohal võib näha seost kõneldud keelega – nagu ladina *regula*, nii tähendab ka selle laenvorm *regol* (BT <http://bosworth.ff.cuni.cz/025667>) vanainglise keeles ühtaegu nii joont kui reeglit, nõuet. Seeläbi on põhjendatud ka joonlauale ja reeglitele viitavate märkide kattuvus.

132 Kirjutusvahend.

124. Kui sa diakoni tahad, siis näita nimetissõrmega samal viisil ja tee püha evangeeliumi märgina ristimärk oma pea ees (otsaesisel).

125. Abielutu preestri märk on, et sa silitad nimetissõrmega oma põsel nagu me varem ütlesime.

126. Ilmiku märk on, et sa võtad kogu käega oma lõua<st> nagu tahaksid habemest võtta.

127. Iga pühitsemata naise märk on, et sa <liigutad> sõrmeotsaga ühe kõrva juurest teise juurde paela märgis (märgiga).

Kloostrimärgid lõppevad.

LISA 2: INDICIA MONASTERIALIA

Vanaingliskeelne tekst on siinkohal reprodutseeritud allikast Friedrich **Klüge**, „Zur Geschichte der Zeichensprache: Angelsächsische Indicia Monasterialia“ – *Monastic Sign Languages. Approaches to Semiotics* 76, toim. Thomas A. **Sebeok**, Jean **Umiker-Sebeok** (Berliin: Mouton de Gruyter 1987), pp. 461–485. Alajaotustes ning numeratsioonis on lähtunud Klüge artiklist. Sisulisi parandusi tehtud ei ole (küsitavused on kommenteeritud tõlkes, vt. lisa 1: Kloostimärgid). Ortograafias on parandatud kirjaviisi: Klüge artiklis (võimalik, et trükitehnilistel põhjustel) pika vokaali markeritena tarvitatud tsirkumfleksid on asendatud makronitega (nt. ê → ē), mis on tänapäeval vanainglise keele kirjutamisel vokaalipikkuse markeerimise vahendina üldlevinud.

INDICIA MONASTERIALIA

British Library Cotton Tiberius A. iii, fol. 97v–101v

Dis sindon þā tācna þe mon on mynstre healdan sceal, þær mon æfter regoles bebode swīgan haldan wile, and geornelice mid godes fultume begyman sceal.

I 001. Ærest þæs abbudes tācen is þæt mon his twēgen fingras tō his heáfde āsette and his feax mid genime.

002. Ðæs diacanes tācen is þæt mon mid hangiemdre hande dō, swile hē gehwæde bellan cnyllan wille.

003. Gyf mon wæt be þām profoste tæcan wille, þonne rær þū þinne scyfefinger ofer þīn heófod; forþī þæt is his tācen.

004. Ðonne is þæs hordēres tācen, þæt mon wrænce mid is hande, swilce hē wille lōc hunlūcan.

005. Ðæs māgistres tāccen is þe þā cild bewāt, þæt man set his twēgen fingras on his twā eágan and hebbe ūp his lītlan fīnger.

006. Ðæs cyricweardes tācen is þæt mon sette his twēgen fingras on his twā eágan and dō mid his handa, swylce hē wille āne hangigende bellan teón.

007. Gyf þū wæt be cyrcean tæcan wille, þonne dō þū mid þīnum twān handum, swylce þū bellan ringe, and sēte þīnne scyfefinger tō þīnum mūþe and hine sýððan ūp rær.

II Ðis synd þāra bōca tācn þe mon on cyrican tō godcundun þeówdōme notigan sceal.

008. Ðonne þū antiphonariam habban wille, þonne wege þū þīne swīþran hand and crīp þīnne þūman; forþon hē is genotod.

009. Gif þū mæssebōc habban wille, þonne wege þū þīne hand and dō swilce þū blētsige.

010. Ðære pistolbōce tācn ys þæt mon wegge his hand and wyrce crýstelmæl on his heáfde foran mid his þūman, forþonþe mon ræt godspel þæron and ealswā on þære Crīstes bēc.

011. Ðonne þū tropēre habban wille, þonne wege þū þīne swīran hand and tyrn mid þīnum swīþran scytefingre ofer þīne breóst foreweard swilce þū notian wille.

012. Gyf þū hwilce langwyrpe bōc habban wille, þonne strece þū þīne wynstran hand and wege hī and sete þīne swīþran ofer þīnne wynstran earmbe þære bōce læncge.

III 013. Ðonne þū superumerale habban wille, þonne strȳc þū of ufwerdum heáfde mid þīnum twām scytefingran nyþerweard forð for þīne earmas andlang þīnra hleóra.

014. Gyf þū halban habban wille, þonne wege þū medemlice þīn reáf mid þīnre handa.

015. Ðonne þū gyrder habban wylle, þonne sete þū þīne handa forewearde wiðneopan þīnne nafolan and strīc tō þīnum twām hypum.

016. Ðonne þū stōlan habbam wille, dō þū mid þīnum twām handum onbūtan þīnne sweóran and strīc siððan ofdūne.

017. Gyf þū mæssenhacelan habban wille, þonne strīc þū mid tōsprædum handum niþer ofer þīne breóst.

018. Ðonne þū handlīn habban wille, þonne strīc þū mid þīnre swyðran handa eclinga ofer þīne wynstran.

IV 019. Gyf þū offrunga habban wille, þonne wege þū þīn reáf and hefe ūp þīne twā handa.

020. Ðæs cālices tācn and ðæs disces is þæt man hebbe ūp his twā handa and blētsige.

021. Gyf þū oflætān habban wille, þonne bȳg þū þīnne scytefinger tō þīnum þūman.

022. Ðonne þū wīn habban wille, þonne dō mid þīnum twām fingrum, swilce þū tæppan of tunnan onteón wille.

023. Gyf þū wīnhorn habban wille. þonne dō þū mid þīnum swīðran scytefinger on þīne wynstran hand, swilce þū tæppan teón wille, and rær ūp þīnne scytefinger be þīnum heófede.

024. Ðonne þū stōrfæt habban wille, þonne went þū þīne hand ofdūne and weþþge hī swilce þū styre.

025. Gyf þū taperas beþurfe, þonne blāw þū on þīnne scytefinger and rær ūp þīnne þūman.

026. Gyf þū candelsticcan habban wille, þonne blāw þū in þīnum scytefingre and hald þīne hand sāmlocene, swylce þū candelstæf hæbbe.

027. Gyf þē smælre candelle geneóðige, þonne blāw þū on þīnum scytefingre.

028. Ðonne þū candelbryd habbam wille, āstrehtre þīnre winstran handa ofsete hý eclinga mid þīnre swīran.

V Ðys syndan þara bōca tācna þe mon æt ūhtsange notian sceal.

029. Gyf þū bibliodēcan habban wille, þonne wege þū þīne hand and rær ūp þīnne þūman and sete þīne hand brādlinga tō þīnum leóre.

030. Ðonne þē martirlogium geneóðie, þonne wege þū þīne hand and lege þīnne swīðran scytefinger ofer þīne hand and lege þīne hand brālinga tō þīnum hleóre.

031. Gyf þū hwylce oþre bōc habban wylle þē godspelles traht on sý, þonne lege þū þīne swýðran hand under þīn hleór and werc rōdetācn on þīn heófod foran.

032. Ðonne þē saltēres beþurfe, þonne strīc þū mid þīnum swýðran scytefinger on þīne wynstran hand, swilce þū micel bewytan wille.

033. Hymnēres tācen is þæt mon wæcge brādlinga his hand and rære ūp his lītlan finger.

VI 034. Ðonne þū leóhtfæt abban wylle, tōspræddum fingre rær ūp þīne swīðran hand and pyf on þīnne scytefinger,

035. Ðonne þū micelan rōde abban wylle, þonne lege þū þīnne finger ofer þīnne swýðran and rær ūp þīnne þūman.

036. Lītelere rōde tācen ealswā: rær ūp þone lītlan finger.

037. Ðonne þū on ænigre stōwe gewæðne candelsticcan abban wille, þonne dō þū swā wē ær beforan cwædon and rær ūp þīnne lītlan finger.

038. Gyf þū inne cyricean sittan wille for wylcere untrumnyse, þonne wende hē his hand adūne āhnigenum heáfade him leáfe bidde and his hand on breóst āsette.

039. Gyf þū wylle þæt hwā sittendra manna ūp ārise, þonne went þū þīne hand and hī bedæle ūp ābræd.

040. Gyf þū wille þæt hē sytte, þonne wend þū adūne and hī bedæle adūne læt.

VII 041. Gyf man hwylcum brēþer bȳt hwæt on ufan, þæt hē genōh hæbbe, þonne wend þū his hand brādlinga adūne and āstrehtre hwōnlīce hȳ styrige.

042. Gyf hē þæt gebodene habban wille, þonne wende hē his hand eclinga adūne and wōnlīce wið his wyrd styrige.

043. Gyf hē hyt nelle, hē hwōnlīce eác framweard styrige.

044. Gyf þū hwæt be capitelhūse tæcan wylle, þonne sete þū þīne hand on þīn heáfod foran and hwōn hnīwa swilce þū þē forgyfenesse bidde.

045. Ðonne þū gehwædne martirlogium habban wille, þonne wege þū þīne hand and lege þīnne scytefinger ofer þīne þrotan and rær ūp þīnne lītlan finger.

046. Regoles tæcen is þæt þū wegge þīne hand and strȳce mid þīnum scytefynger andland þīnre wynstran handa, swylce þū regolige.

047. Gyf þū gyrde habban wille, þonne wege þīne fȳst swylce þū swingan wille.

048. Ðonne þū swype habban wille, þonne wege þū þīne fyst, swāswā wē beforan cwædon, and rær ūp þīne twæg fingras.

VIII 049. Gyf þū hwæt be beóddernes tæcne tæcan wylle, þonne sete þū þīne þrȳ fingras , swilce ðū mete tō mūðe dō.

050. Ðonne þū setrægel habba wille, þonne plīce þū ðīne āgene gewēda mid twām fīngrum, tōspræd þīne twā handa and gewe hī, swylce þū setl gesydian wille.

051. Gyf þū meterædēre fylstōl habban wille oþþe oþrum men, þonne clæm þū þīne handa tōgædere and gege hī þām gemete þe þū dēst þonne þū hine fyalden wylt.

052. Gyf þū sceát habban wille oððe wāpan, þonne sete þū þīne twā handa ofer þīnum bearne and tōbræd hī swilce sceát āstrece.

053. Gyf þē disces beþurfe, þonne hefe þū ūp þīne oþre hand and tōspræd þīne fīngras.

054. Ðonne þū lāf habban wylle, þonne sete þū þīne twēgen þūman tōgædere and

þine twēgen scytefingras æðerne foran ongeān oþerne.

055. Gyf þē syxes genyóðige, þonne snīð þū mid þīnum fingre ofer þonne oþerne, swylce þū cyrfan wille.

056. Gyf þū sticcan behōfige, þonne wege þū þīne hand swilce þū mid sticcan etan wille.

IX 057. Gesodenre wyrta tācen is þæt þū dō mid þīnre oðre handa nyþerweard be þære sīdan, swylce u wyrta scearffian wille.

058. Ðonne þū grēne wyrta habban wille, þonne sete þū þīnne finger on þīne wenstran hande.

059. Gyf þē lāces lyste, þonne dō mid þīnum fingre, swilce þū borige inn on þīne hand and dō brālinga þīne hand tō þīnre nāsan, swilce þū hwæt gestince.

060. Brīwes tācan is þæt þū wegge þīne fýst swilce tū brīw hrēre.

061. Ðonne þū pipor habban wille, þonne cwoca þū mid þīnum scytefinger ofer oþerne.

062. Gyf þū beána habban wille, þonne sete þū þīnne scytefinger foreweardne on þīnes þūman forman liðe.

063. Cesena tācen is þæt mon sētte his þūman on his lītlan finger foreweardne.

X 064. Ðonne þū cýse habban wille, sete þonne þīne twā hqanda tōgæþere brālinga, swilce þū wringan wille.

065. Gyf þū buteran habban wylle oððe smeoru, þonne strīc þū mid þrim fingrum on þīne inneweardne hand.

066. Gyf þē meolce lyste, þonne strocca þū þīnne wynstran finger mid þīnre swýþra handa þām gelīce swylce þū melce.

067. Gyf þū ægera beþurfe, þonne scrapa þū mid þīnum finre ūp on þīnne wynstran þūman.

068. Ðonne þū scealt habban wylle, þonne geþeóddum þīnumn þrim fingrum gryse þīne hand, swylce þū hwæt seltan wylle.

069. Huniges tācen is þæt þū sette þīnne finger on þīne tungan.

XI 070. Ðonne þū fisc habban wylle, þonne wege þū þýne hand þām gemete þe hē dēþ his tægl, þonne hē swymð.

071. Æles tācen is þæt mon wegge his swýþran hand and sette sýþþan ofer his wynstran earm and āstrehtre his wynstran hande strīce þwyr̄s ofer mid þære swýþran, swylce hē hine corflige swāswā mon æl dēð þonne hine mon on spite stagan wyle.

072. Gif þū ōstran habban wylle, þonne clæm þū þīne wynstran hand, ðām gemete þe þū ōstran on handa hæbbe, and dō mid sexe oððe mid fingre swylce þū ōstran scēnan wylle.

073. Ðonne þē æpples lyste, þonne crýp þū þīnne swiþran þūman tō middewearde þīnre handa and befōh hine mid þīnum fingre and rær ūp þīne fæste.

074. Gyf þū peran wille, þonne dō þū ymbe þīne fýste swā we nū wiðforan cwædon and geþeód sīðþan þīne fingras tōsomne forð handleng.

075. Ðonne þū plýman habban wille, þonne clæm þū eal begelīcum þīne wynstran hand and strīc mid þīnum scytefingre anlang þīre fýste.

076. Cyrsena tēc is þæt þū sette þīnne winstran þūman on þīnes lýtlan fingres lið and twenge hine sīððan mid þāra swīðran hande.

077. Gyf þē slāna lyste, þonne sete þū eallswā þīnne þūman and pýt mid þīnum scytefingre in þīne swynstran hand on þornes getacnunge, þe hī on weaxað.

078. Ðonne þū for hwylcere neóde sealtflæsc wille, þonne twenge þū mid þīnre swīðran neþewearde þīne wynstran, þær se lýra þiccost sī, and dō mid þīnum þrim fingrum, swilce þū sealte.

XII 079. Ðonne þū cuppan oððe institiam wylle, þonne dō þū þīne hand nyþerweard and tōbræd þīne fingras.

080. Ðonne þū hlid habban wylle, þonne hafa þū þīne wynstran hand sāmlocene and eac swā þā swýþran and hwylf hý sýþþan ofer þā wynstran eal swylce þū cuppan hlīde.

081. Wicelre blēde tācen is þæt þū ārære ūp þīne swýþran hand and tōspræd þīne fingras and lege sýþþan þīnne scytefinger tō þīnum wælerum and rær ūp þīnne

þūman.

082. Gyf þū lýtel drencefæt habban wylle, þonne rær þū ūp þīne þrý fingras and lege þīnne swýþran scytefinger to þīnum wælerum and rær ūp þīnne lýtlan finger

083. Ðonne þū drincan wylle, þonne lege þū þīnne scetefinger andlang þīnes mūþes.

084. Gyf þē gedryptes wīnes lyste, þonne dō þū mid þīnum swýþran scytefingre on þīne wynstran hand, swylce þū tæppian wille, and wænd þīnne scytefinger adūne and twængc hine mid þīnum twām fingrum, swylce þū of sumne dropan strīcan wylle.

085. Beóres tācen is þæt þū gnīde þīne hand on þā oþre.

XIV 086. Ðonne þū burhreste habban wille, þonne wege þū þīne fýst, swilce þū wyrta cnocian wille and lege þīnne scytefinger tō þīnum welerum.

087. Gyf þu hwæt be slæpernes tācne tæccean wylle, þonne lyge þū þīnne swýþran hand under þin swýþre hleór.

088. Ðonne þū blacernes behōfīge, þonne tern þū mid þīnum scetefingre on earþan būtan þū elles wite on hwæt and wæt mid þīnum scytefingre on mydden, swylce þū weocan settan wylle.

089. Ðonne þū bedreáf habban wylle, þonne wege þū þīn reáf and lege þīne hand tō þīnum hleóre.

090. Pyles tācen is þæt þū mid þīnum scytefingre sume feþer tācnum gestrīce on þýne wynstran hand innewearde and lecge tō þīnum eáron.

XV 091. Gyf þu swyftlēras habban wylle, þonne sete þē þīnne scytefinger ūppon þīnne fōt and strīc on twā healfa þīnes fēt, þām gemete þe hī gesceapene beóð.

092. Socca tācen is þæt þū sette þīnne scytefinger and rær ūp þīnne þūman.

093. Ðonne is þāra sceōna tācen þæt þū sette forðrihte þīnne scetefinger ūppon þīnne fōt būtan oðre bēcnunge

094. *** tacen is þæt þū sete þīnne swýþran hand brādlinga ofer þīnne innoð and þū be þām tācne þē leáfe scealt æt þīnum ealdre ābyddan, gyf þē þyder lyst.

XVI 095. Gyf þū hwæt be bæðernes tǣcne tǣcan wille, þonne strīc þū mid þīnre swiðran hande brālinga ofer þīne breóst and ofer þīnne innoð swilce þū þē þweán wille.

096. Ðonne þū tē be tǣncnunga biddan wille, þæt þū þīn heáfod þweán mōte, þonne strīc þū mid brādre hande on þīn feax, swilce þū hit þweá.

097. Gyf þē wæteres geneódie, þonne dō þū swylce þū þīne handa þweán wille.

098. Ðonne þū sāpan abban wille, þonne gnīd þū þīne handa tōgædere.

099. Nægelsexes tǣnc his þæt þū mid þīnum scitefingre dō ofer þīnne oþerne, swilce þū ceorfan wille, and strāca sýþþan on þīn leór mid þīnum fingre, swilce þū sceāran wille.

100. Ðonne þū camb habban wylle, þonne strīc þū mid þīnum fingrum on þīn feax nyþerweard, swilce þū cembe þē.

XVII 101. Gyf þū hemeþe habban wille, þonne nim þū slýfan þē on hand and wege hī.

102. Brēcena tǣncen is þæt þū mid þīnum twām handum ūp on þīn þeáh.

103. Ðonne þu wynngas habban wille, þonne dō þū mid þīnum twām handum onbūtan þīne sceancan.

104. Gyf þū hosa habban wille, þonne strīc þū ūpperweard on þīnum sceancum mid þīnum twām handum.

105. Gylecan tǣcen his þæt þū strece forð þīn wenstre handstoc and plyce innan mid þīnre wynstran hande.

106. Ðonne þū cuglan habban wylle, þonne wege þū þīnne earmellan and fōh tō þīnum hōde.

107. Gyf þū tō hwilcere gehīrsumnesse scapulares beþurfe, þonne strīc þū eclinga mid ægðere hande ofer æðerne earm ymbe þæt ūtan, þe þæs scapularæs handstoca āteoriað.

108. Ðonne þū glōfan abban wille, þonne strīc þū þā oþre hand mid þære oþre brālinga.

XVIII 109. Sceāra tāncen is þæt þū wecge þinne scytefinger and þone midemistan on þīnre swīðran hande tō somum clāðe, swilce þū hine mid sceāran ceorfan willen, oððe ymb þīn heáfod, swilce þū efysian wille.

110. Gyf þē nādle beþurfe, þonne feald þū mid þīnre swīðran hande þane hem þīnes wynstran earmstoces ofer þīnne wynstran scytefinger and dō þær ofer mid þrim fingrum swilce þū seówian wille.

111. Ðæs bæcernes tācne is þæt mon mid bām sāmlocone handum tōgædere swilce þū dāh brædan wille.

112. Ðonne þū græf habban wille, þonne sete þū þīne þrī fingras tōsomne, swilce þū wrīte and bȳcna sȳþþan mid þīnum scytefingre.

113. Gyf þū gehwæde wæxbreda habban wille, þonne strece þū þīne twā handa and sete hȳ neoþan and feald tōgædere swilce þū waxbreda fealde.

114. Ðonne þū micel weaxbred habban wille, þonne strīc þū mid þīnum twām fingrum on þīne breóst forewearde, swilce þū dylige, and strȳce þīnne earm and sete þīne hand on þīnes wynstran earmes byge.

115. Gyf þū reogolsticcan næbbe, þonne strece þū þīne hand ūpward and strīc mid þīnum scytefingre andland þīnre wynstran handa swilce þū regolige.

116. Ðonne þū blechorn habban wille, þonne hafa þū þīne þī fingras, swilce þū dȳpan wille, and āwend þīne hand adūne and clyuce þīne fingras swilce þū blæchorn nimal wille.

117. Fiþere tācen is, þæt þū geþeóde þīne þrī fingras tōsomne swilce þū feþere hæbe and hi dȳpe, and styre þīne fingras, swilce þū wrītan wille.

XIX 118. Ðæs cyninges tācen is, þæt þū wende þīne hand adūne, and befōh þīn heófod ufeward eallum fingrum on cynehelmes tācne.

119. Cyninges wīfes tācen is þæt þū strece onbūtan heófod, and sete sȳððan þīne hand bufon þīn heófod.

120. Bisceopes tācen is þæt þū strīc mid þīnre hande ofer æðere eaxle niþerward ofer þīne breóst on rōdetācne.

121. Gyf þū hwæt be wylcum munece tæcan wille, þe þū his tācen necunne, þonne nim þū þē be þīnum hōde.

122. Mynecena tācen is þæt þū sette þīne twēgen scytefingras on þīn heofod foran and strīce sīþþan adūne andland þīnra hleóra on þæs hāligryftes tācnunge.

123. Gyf þū mæssepreóst habban wille, þe munuc nesý, þonne strīc þū mid þīnum scytefingre, swilce þū trændel wyrce, and āstrehtre þīnre hande on þām gemete swilce þū blētsige.

124. Ðonne þū diacon abban wille, þonne stric þū eal gelīce mid þīnum scytefingre and wyrce Crīstes mæġel on þīn heofod foran on þæs hālgan godspelles getācnunge.

125. Be mæddenneshādes prestes tācen is þæt þū strīce swā wē wiðforan cwædon on þīn hleór mid þīne scytefingre.

126. Lādes mannes tācen is þæt þū ðē mid ealre hande be þīnum cynne nime, swilce þū þē be bearde niman wille.

127. Gewylces ungehādodes wīfes tācen is þæt þū mid foreweardum fingrum þīn forewearde heáfod fram þām ānum éaran tō þon oðrum on bindan tācne.

Expliciunt Monasteriales Indicia.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rauno Alliksaar (10.07.1992),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose *Benediktlaste kloostri viipekeelest anglosaksi Indicia monasterialia näitel*, mille juhendaja on Marju Lepajõe,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **04.05.2014**